הרב אריה אידנסון

בגדר בליעת כלים והכשרם

רוב תשמישו וגדר בליעת כלים והכשרם * טעם הדין אם דאורייתא או דרבנן * הדין שבליעה בכלים אוסרת * הכשר כלי חרס * איך מגדירים את רוב השימוש שיטה מחודשת באחרונים וביאור שונה לפי״ז ברוב תשמישו * רוב תשמישו להשתמש אח״כ בדבר חריף * האם רוב תשמישו נפסק להלכה, ומה הדין בדיעבד לרמ״א

פרק א׳

רוב תשמישו וגדר בליעת כלים והכשרם

א.

הדין שהולכים אחר רוב תשמישו

א. הגמ׳ בפסחים (ל עמוד ב׳) דנה בשאלה איך מכשירים סכינים לפסח: ״א״ל רבינא לרב אשי הני סכיני דפסח היכי עבדינן להו״, האמיש צורך בליבון או די בהגעלה, ומסקנת הגמ׳ היא שדי בהגעלה ובכלי ראשון. בגמ׳ לא התבאר בפירוש מה הם צדדי הספק. הכלל הקבוע הוא שדבר שתשמישו ע״ג האור צריך ליבון ודבר שמשתמש בכלי ראשון בהגעלה, וא״כ כך יהיה הדין בסכין, שהכשרו יהיה לפי דרך השימוש שלו, ומה הוא הספק החדש כאן? ויש כמה פירושים בראשונים [במקום, וכן בעבודה זרה דף עו.].

יש אומרים שבאמת תשמישם ע״י האור וזה הצד שצריך ליבון, ומסקנת הגמ׳ היא שכיון שחמץ לפני פסח נקרא התירא בלע די בהגעלה ואי״צ ליבון, כמבואר בסוף מס׳ ע״ז שהתירא בלע אי״צ ליבון[א]. וי״א שאיירי בסכינים שאין דרך

א). והרמב״ן ורשב״א ס״ל שרק נותר נחשב התירא משום ששם נותר עדיין לא חל עליו בשעת היתרו, ולכן כאשר בלע היה היתר, והשם נותר נעשה אח״כ. משא״כ חמץ נחשב איסורא, כי יש לו שם חמץ קודם ורק לא נאסר, וא״צ לחול עליו שם חדש. וברשב״א במס׳ ע״ז (דף עו) הוכיח שרש״י בע״ז ס״ל שגם לסכין שאיסורא בלע מהני הגעלה, ומפרש שס״ל שחמץ נקרא איסורא.

להשתמש בהם ע"י האור, וספק הגמ' הוא האם חיישינן לשימוש לא שכיח, שמא השתמש ע"ג האור, וקמ"ל שלא חיישינן. אבל בר"ן וברבינו דוד כאן, ומקורם ברמב"ן וברשב"א ע"ז דע"ו, שהביאו את תשובות רש"י שפירש את הגמ' שודאי ידעינן שיש מיעוט שימוש ע"ג האש ממש, וזה היה הטעם של ר"א שהצריך ליבון. ומסקנת הגמ' היא שאזלינן בתר רוב תשמישם אע"פ שודאי השתמש בהם גם ע"ג האש. וז"ל הרמב"ן בע"ז (שם): "אבל רבינו שלמה כתב בפסקי תשובתיו שכולן אי"צ אלא הגעלה ודבריו יותר נראים והכי פירושא דההיא וכו'. ומסקנה בתר עיקר תשמישתיה אזלינן, כדתנן את שדרכו שדרכן להגעיל להטביל וללבן ואין חוששים לשלא כדרכן. ואע"פ שלפעמים שאדם משתמש בהן בחמין, כגון כוסות וצולחיות שהוא מפשירן כנגד האור ומערה לתוכן רותח, ואעפ"כ הכשרן בהדחה כעיקר תשמישן, והני נמי דזימנין בנורא וזימנין בדודא ושכיח ליה בכל שעתה תשמיש רותח בשני מידי כלי ראשון לא נפיק".

ב. ויש תוספת בדברי הרמב"ן וסיעתו על שיטת רש"י. שרש"י דיבר רק על השאלה של איזה סוג הכשר לעשות: הגעלה או ליבון, ואילו הם דיברו לא להכשיר כלל כאשר תשמישו בצונן. ויש חילוק גדול בין ב' המקרים, שכאשר לא מכשירים כלל האיסור נשאר כמו בזמן הבליעה, אבל כאשר האדם עושה הגעלה לדבר הצריך ליבון מבואר ברמב"ן סוף ע"ז שאחר הגעלה לא נשאר נו"ט אלא רק משהו. והטעם שאסור להגעיל דבר שצריך ליבון י"א משום אין מבטלים איסור לכתחילה[ב]. וא"כ זה דבר הרבה יותר קל מאשר לא להכשיר כלל. עיין בברוך טעם (הג' או"ח תנ"א ס"ו) שהקשה כן. אבל בראשונים הנ"ל מבואר שגם בזה יש דין רוב תשמישם. וצריך לבאר מנין להם דבר זה.

טעם הדין אם הוא דאורייתא או דרבנן

א. ובטעם הדבר כתב בתשובות הרשב"א בכמה מקומות (ח"א שע"ב וכן בתתי"ז, הובא באורחות חיים חמץ פ"ט צ"ח, ובב"י או"ח סוף תנ"א) שאיירי בכלים שאינם ב"י ולכן מדאורייתא אי"צ הכשר כלל אלא רבנן גזרו ולא גזרו על מיעוט תשמישו. וכעי"ז הוא בשו"ת רמ"ע מפאנו (סימן צ"ו) שהובא בפוסקים, אלא שלשונו קצת מגומגמת, עיין בשו"ת רב פעלים (יו"ד ח"ג ס"ח).

ב). כ"כ בקיצור בשו"ת דברי מלכיאל חלק ג סימן נו.

ב. לכאורה, מלשון רש"י, שהוא מקור לדין זה, לא נראה כן, שז"ל: "הסכין מגעילן בכלי ראשון מפני שפעמים שתוחבין בהן שום דבר מן היורה רותחת שע"ג האור. **ואינם בכלל אשר יבוא באש תעבירו באש** ואע"ג דתוחבין בהן בשר ונותנים כנגד האור לצלותו מפני שאי"ז דרך תשמישם **ולא דבר הכתוב אלא בשפוד ואסכלא שכל תשמישו באור עד שמתלבנין**[ג]". כ"ה במחזו"ו (הל' פסח ס"ד) ונכפל גם באו"ה לרש"י ובסידור רש"י (שנ"ח) ובאורה לרש"י (ספ"א)[ד]. הרי שלשונו מוסבת להדיא על הדין דאורייתא - על מה דיבר הכתוב שתעבירו באש. וצ"ב איך יתכן שהיא סברא דאורייתא הרי יש כאן טעם והוא נו"ט באוכל, ולמה יהיה מותר משום רוב שימוש. מה גרע משימוש אחד, שמצריך הכשר.

ג. ויש שביארו שרש"י לשיטתו שפסק שטעם כעיקר דרבנן. וע"כ יסבור כרא"ה בשם הרמב"ן (בבדק הבית בית ד' שער א', עמ' י"א במהדורה הישנה). שדין הכשר בכלי מדין ע"כ אינו להוציא הטעם אלא הוא משום טהרת הכלי, משום שבישלו בו איסור ולא חוזר להתירו אלא ע"י הכשר, וכמו טבילת כלים, עי"ש, והוא אוסר פליטתו מפני שהכלי צריך טהרה משום מעלה עי"ש. וא"כ באמת לא אכפת לנו הטעם כל שאין דין הכשר בכלי ופשוט. וצ"ל שגם אחרי שרבנן אסרו טעם כעיקר מ"מ גדר ההכשר נשאר כמו בדאורייתא.

קושיה על הסברא שהוא דרבנן

א. אך ישנה קושיה עצומה[ה], שבמס' ע"ז (ע"ה ע"ב) איתא את שדרכם להשתמש בצונן וכו' והרשב"א בתשובה הנ"ל מביא ברייתא זו ומפרשה משום רוב תשמישו, אע"פ שודאי יש מיעוט שימוש בחמים. והברייתא מסיימת עבר והשתמש בדבר שצריך הגעלה, תני חדא מותר תני חדא אסור, והגמ' מפרשת הא כמ"ד נטל"פ מותר הא כמ"ד נטל"פ אסור. אלא קדירות דאסר רחמנא היכא משכחת לה לא אסרה תורה אלא קדירות ב"י. הרי מפורש על ברייתא זו גופא שהרשב"א פי'

ג). ולשון רש"י שהסיבה לכך שצריך ליבון היא משום שבזמן שימוש מתלבנין. וכנראה משום כבולעו כך פולטו. ולכן תלוי אם יש משקה או לא, ופשיטא דזה לא כרמ"ע מפאנו, שתלוי אם המשקה הוא היתר או איסור.

ד). עיין ברמב"ן חולין (דף ח) שהביא את דברי רש"י כך: "לא אמרו חכמים", וצ"ע אם במכוון בא לשנות מלשון רש"י.

ה). עיין בדברי השואל בשו"ת בית שערים (יו"ד סי' ר"ד), שהקשה כן.

משום רוב תשמישו, שאיירי גם למ"ד נטל"פ אסור ולית ליה הדין אינו ב"י מותר מדאורייתא. ולכן כלי גויים לדידיה גם באינו ב"י. וזה פלא עצום[ו]. ואמר ידידי הרב שלמה גודמן שזה קשה לא רק על הרשב"א שפירשו משום אינו בן יומו, אלא גם על הישוב ברש"י, שס"ל שטכ"ע דרבנן ולכן גדר ההכשר הוא טהרת הכלי ולא הוצאת הטעם. שהרי מבואר שלמ"ד נטל"פ אסור, איסור התורה של כלי מדין אינו חידוש וילפינן מיניה לכה"ת שטכ"ע דאורייתא, עיין תוס' פסחים (דף מ"ד ע"ב ד"ה ורבנן) שכ"כ. וא"כ כיון שהברייתא לחד לישנא למ"ד נטל"פ אסור ע"כ סובר דטכ"ע דאורייתא ומ"מ התיר רוב תשמישו. ומה טעם הדבר.

♦

ב.

הדין שבליעה בכלים אוסרת

א. בפשטות דין טעם הבלוע בכלים הוא ענין פשוט שטעם כעיקר. ובפועל טעם האיסור נכנס לכלי ואח"כ יוצא לאוכל ולכן אסור, כמו שהיה הדין אם היה נופל איסור באוכל עצמו. והכלי אי"צ שיהיה לו דינים וגדרים כלל, אלא הוא מקום שמונח שם הטעם. ויתבאר בהמשך שיש הרבה ראשונים שסוברים כן, אבל יתבאר שמוכרח בראשונים אחרים שלא ס"ל כן, אלא שצריך שהכלי יהיה לו גדרים מסוימים, שעל ידי זה יוגדר הכלי ככלי קיבול של הטעם. ואם הוא אינו עומד בגדרים אלו, אזי גם אם יכנס טעם בכלי ויצא לאוכל לא יאסור, אע"פ שטכ"ע דאורייתא. וצריך לבאר את הדברים.

ו). עיין בשו"ת חתם סופר (חלק ב' יו"ד סימן קיד) שפלפל ממש בטענה זו. שהרשב"א כתב שבתוספתא מבואר שמחבת שמטגנים בו דינו בהגעלה. ובגמ' לא כתבו מקרה זה של מחבת בין הדברים שצריכים הגעלה. ומסיק שסמכינן אגמרא נגד התוספתא ומצרכים ליבון למחבת. אע"פ שרוב תשמישו עם שמן לפעמים מתיבש השמן ואז נחשב שימושו ע"י האור. והחת"ס כתב שדין רוב תשמישו שיך רק למ"ד נטל"פ מותר. משא"כ הסוגיא כאן גם למ"ד נטל"פ אסור לא נקט היתר שבנוי על רוב תשמישו. ולכן לא כתבו דין מחבת בהגעלה, וא"כ אין ראיה שהבבלי חולק על התוספתא. ופלא הרי הדין תשמישו בצונן שהוא תחילת הברייתא הוא משום רוב תשמישו. ושמא החת"ס מודה לדברינו רק כלפי תשמישו בצונן שאז הכלי אינו בולע ושי"ל שאינו כלי קיבול לטעם. משא"כ בחילוק בין חמים לאור שבשניהם הכלי מקבל טעם רק בדרגה יותר חמורה ל"ש לומר משו"ה שאינו כלי קיבול לטעם. ובזה הוא שצריך להגיע להיתר שאינו ב"י. ומ"מ ברשב"א מפורש גם תשמישו בצונן משום שאינו ב"י.

ב. ומ"מ לפי"ז מובן שיתכן דין רוב תשמישו גם בדאורייתא, שגדר הדין שהכלי אינו עומד לקבל בליעות כיון שתשמישו בצונן. או אינו עומד לקבל בליעות של ליבון. ואז גם אם נכנס טעם הוא בטל ואינו אוסר, וצריך לבאר את הדברים.

ג. ויש עוד מקור גדול לענין זה שרוב תשמישו הוא הגדרה בכלי ולא דין וקולא בדין בליעות. עיין בפר"ח יורה דעה ק"כ (ס"ק י"ט) על דין טבילת כלים: "כתב האיסור והיתר הארוך (שם דין פה) דסכין קטן של סופרים שחותכין בהם קלפים אסור לאכול בהם עראי אם לא טבלם. וכן במקומות שרגילים להסיר השרוף מן הלחם כשמוציאים אותם מן התנור באותו ברזל שמנקרין העריבה צריך טבילה וברכה ע"כ. **ולי נראה דאזלינן בכלי בתר רוב תשמישו**, וכל כלי שאינו מיוחד להשתמש בו מאכל אף שלפעמים רגילים להשתמש בו מאכל, אין צריך טבילה, ואף מאן דפליג גבי הגעלה (הגה או"ח סימן תנא ס"ק ו) מודה הכא, דהתם שאני שאע"פ שהוא כלי שני אם נשתמשו בו פעם אחד בכלי ראשון הרי יש בו בליעה דכלי ראשון, ואם כן אינו בדין שיהא ניתר בהגעלה דכלי שני, שהרי אמרו (פסחים ל, ב) כבולעו כך פולטו, אבל הכא דלא שייך למימר הכי לכולי עלמא אזלינן בתר רוב תשמישו. וכן נראה מדין הטריפידא"ש שהזכיר המחבר בסעיף ד' וכמו שכתבתי בס"ק י"ב וכן עיקר". וכעי"ז כתב בביאור הגר"א שם.

הרי שלמדו שרוב תשמישו הוא סברא גם לגבי טבילת כלים. ואפי' החולקים ע"ז לגבי איסור, זה רק משום שמ"מ נשאר בליעות אבל בלא"ה מודים. הרי שיסוד ההיתר אינו רק שאינו ב"י דרבנן ולא גזרו. אלא דין בכלי, האם הוא כלי שמקבל בליעות או לא. ובגאון שם ביאר שנלמד מאותו פרשה כלשון הגמ' כלי סעודה האמורים בפרשה. וכ"ז לכאורה סברות דאורייתא. וכן טבילת כלים י"א שדאורייתא[ז].

לענין כלי גללים

א. בטור או"ח סי' תנ"א כתב: "אין חילוק בין כלי עץ או אבן או מתכת כולן דינם שוה להתירן בהגעלה **וה"ר יצחק מסימפונ"ו כתב דכלי גללים וכלי אבנים די להם בשטיפה.** ובתשובה לרב האי דכלי גללים וכלי אבנים שנשתמש בהן ברותחין אין

ז). וצ"ע אם לפר"ח רוב תשמישו מהני גם לדאורייתא א"כ מה שהביא את הרמ"ע מפאנו גם לדעת האוסרים כמבואר בהמשך הוא משום שס"ל שההיתר הוא סברא דאורייתא.

להן תקנה בהגעלה דדמו לכלי חרס וצריך להסיקן בתנור עד שיתלבנו באש ורב אלפס השוה כולם וכן עיקר". הרי ששיטת ר"י מסימפונט שכלי גללים ואבנים אי"צ הגעלה כלל.

ויש שרצו לומר (עיין חזו"א או"ח ק"כ י"ט) שהפירוש של כלי גללים הוא כלים העשויים משיש, כמו שנחלקו בראשונים בכ"מ בפירוש המילה כלי גללים [עיין תוספות מנחות (סט:) וברש"י ותוס' ב"ק (ג.)]. אבל המעיין בגוף הדברים מפורש דלא כן בכל הראשונים: ראבי"ה (סימן תס"ד) ובאו"ז (עבודה זרה רצ"ז) וכו', אלא איירי בגללים ממש. וכבר כתב כן המג"א (סק"ד) שלר"י מסימפונט הוא הדין דכלי אדמה אי"צ הכשר, כמפורש בדבריהם.

ומבואר בראשונים הנ"ל שהטעם הוא שכשם שאינו כלי לענין טומאה ה"נ אי"צ הכשר לענין בליעות. וזה פלא, שהרי ודאי שכלי אדמה וגללים בולעים טובא, הרבה יותר מכלי מתכות. ובפרט שאיתא בפוסקים שחלוק יבוש בתנור מיבוש בשמש, שאם יבש בתנור חשיב כלי ובעי הכשר, משא"כ ביבוש בשמש ל"ח כלי ואי"צ הכשר, ופשיטא שלענין בליעות היבוש בתנור יותר מחזקן וגורם שלא יבלעו מאשר יבוש בשמש, ורק לענין חשיבות כלי מובן שתנור מצריך הכשר יותר משמש.

ב. עיין באו"ז (ע"ז רצ"ז) על דברי הר"י מסימפונט הללו: "הרי פסק שאינם צריכים הגעלה, א"כ רוצה לומר דלא בלעי כלל. ואי אפשר לומר דהא קמן שאדמה בולעת". הרי שממש הקשה כהנ"ל, שחזינן שכלי אדמה בולעים ואיך אפ"ל שלא בעי הכשר. ולכאו' מוכרח לר"י מסימפונט שלא תלוי בבליעות, אלא בשם כלי.

לענין כלי אבנים

א. וכן בנושא של כלי אבנים נחלקו בזה הקדמונים. שברי"צ גיאות (הלכת פסחים) מביא מבה"ג, שכלי אבנים דינם ככלי מתכות ולא ככלי חרס, ולכן הכשרם בהגעלה. והרי"צ כתב ע"ז: "וסיוע לדבריו[ח] ממשנה שלימה במשנת כלים שנינו תנור של אבן ושל מתכת טהור וטמא משום כלי מתכת כירה של אבן ושל מתכות טהורה וטמאה משום כלי מתכות אלמא כלי אבן ככלי מתכות דמי ולאו ככלי חרס". הרי שהוכיח מזה שלגבי טומאה דינו ככלי מתכות ה"נ לענין הכשר.

ח). ציינו שכך איתא גם בספר הפרדס הגדול הלכות פסח סימן קכ"ה.

ב. ובספר העיטור (שער א - הכשר הבשר) כתב ע"ז: "ור"י אבן גיאות אמר משום כלי מתכות כירה של אבן טהורה כלי מתכות אלמא ככ"ח דמי ולא נהיר לן דגבי טומאה פשיט לן דכלי אבנים לא מקבלי טומאה כלל ואין דינן ככל הכלים אבל גבי בליעה כלהו בלעי". הרי שהקשה שאין ללמוד בליעות מטומאה.

ג. ועיין בביאור הגר"א (או"ח תנ"א): "אחד כו'. כלי מתכות מפורש בסוף ע"ג ומפורשין בפרשה וכמ"ש שם וכלי עץ ואבן דינן ככלי מתכות לאפוקי מדעת רב האי שכת' שדינם ככ"ח וצריכין היסק בתנור וראיה ממ"ש בסוף ע"ג גת של אבן כו' ושל עץ כו' ושל חרס כו' אלמא אין דינם ככלי חרס ובספ"ה דכלים תנור של אבן ושל מתכות טהור וטמא משום כלי מתכות כירה כו' ועמ"ש בסי"ד וכמ"ש ראב"ן דילפינן איסור מטומאה כמ"ש בסוף ע"א ע"ה א' ונדה ס"ה כדרך שאמרו בטהרות כו' כו'". הרי שס"ל ככל דברי הרי"צ גיאות, שדין האיסור תלוי בטומאה ומשום שילפינן איסור מטומאה.

ומציין למש"כ ביו"ד (סי' קכ"א): "או כו'. רי"ף ורא"ש בפ' כ"ש דלא כר"ה גאון שכתב דשל אבן הוא ככלי חרס וליתא דאמרינן שם ע"ד ב' גת של אבן כו' ושל עץ כו' ושל חרס כו' אלמא אין דינם ככ"ח וקל הוא משל עץ ובספ"ה דכלים תנור של אבן ושל מתכת כו' כירה כו' ואיסור שוה לטומאה כמ"ש בסוף ע"ז ע"ה ונדה ס"ה וכדרך כו' (ועמ"ש רבינו בא"ח סי' תנ"א ס"ח)".

שיטת הרי"ד - שכלי אבנים ככלי חרס

א. הרי"ד בספר המכריע (סימן ס"ב) האריך טובא בענין כלי אבנים אם חרס או מותרים בהדחה או ככלי מתכות. ומסיים: "והנכון בעיני לאוסרן לגמרי ככלי חרס כרב שר שלום גאון ורבינו יצחק ב"ר מלכי צדק כו' אלא מפני שאנו רואין שהחכמים השוו האילפסין לכלי חרס לענין טומאה לכל דבר שמקבלין טומאה מאוירן ולא מגבן ככלי חרס ושיעור טהרתן ככלי חרש כדתנן בפרק ג' דכלים האילפס והקדרה שיעורן כזתים אלמא דין האילפס כדין הקדירה ותנן נמי בפ' י' דכלים אלפסין זו לתוך זו ושפתותיהן שוות השרץ בעליונה או בתחתונה היא טמאה וכולן טהורות היו בכונס משקה השרץ בעליונה כולן טמאות בתחתונה היא טמאה וכולן טהורות השרץ בעליונה והתחתונה עודפת כל שיש בה משקה טופח

טמאה. וכיון שאנו רואים שהשוו אותם חכמים לענין טומאה ה"ה נמי לענין הגעלה. ואין בהגעלה ברותחין ככלי מתכות"[ט].

ב. וכתב ע"ז בשיבולי הלקט (סדר פסח סימן ר"ז): "ותימה לאחי ר' בנימן נר"ו על דברי הרב זצ"ל וכו' והביא ראיה מטומאה שאינו דומה לו וכי מה ענין איסור בליעה אצל טומאה הרי כלי זכוכית שמקבלין טומאה ככלי חרס וטהרתן ככלי מתכות הילכך אין נראה כלל ללמוד איסור מטומאה ואיך נדחה משניות סדורות שהן הלכה על ידי הקישות ודמיונות מכל מקום טוב להחמיר בהן".

כלי עצם - דעת רש"י

בשו"ת רש"י (סימן ע"ו) כתב: "וכלי - עצם נמי בולעין ככלי - מתכות[י] והתרתן ככלי - מתכות. דהכי אמרינן[יא] ואזדא רב נחמן לטעמיה דאמר רב נחמן כלי עצם ככלי מתכות דמי, מכלל דכלי עצם בר קבולי טומאה הוא. דתניא ר' ישמעאל בנו של ר' יוחנן אומר מה ת"ל וכו' וכשם ששוין לענין טומאה, כך שוין לענין איסורא[יב], דודאי בלעי בכלים". ובביאור הגר"א (או"ח תנ"א) כתב על הדין כלי עצם: "וכן כלי כו'. כמ"ש בחולין ספ"ק כלי עצם ככלי מתכות דמי". הרי שג"כ פסק כרש"י שילפינן איסור מטומאה.

ט). וממשיך: "ואף על גב דאמרינן כלי אבנים אינם מקבלין טומאה י"ל דוקא שאר אבני' שאין דרך העולם לעשות מהם כלים אבל אלה אבני שיש שדרך העולם לעשות מהם כלים ומלאכתן נאה ודקה הם חשובים ומקבלים טומאה. וכך יש לומר בכלי אדמה דדוקא טיט המיוחד ליוצרים לעשות ממנו כלי חרש אותן הכלים מקבלין טומאה אבל עפר אחר שאינו מיוחד לכך אם גיבלו ועשה ממנו כלים אף על פי שהסיקן בכבשן הן כלי אדמה שאינם מקבלין טומאה מפני שאינם חשובים". וזה חידוש גדול של הרי"ד, שהחלוקה לגבי טומאה בין סוגי החומרים אינו מוחלט אלא משתנה לפי יעודו של החומר. ולכן אף שאמרינן כלי אבנים אינו מקבלים טומאה, כ"ז באבנים שאין דרך העולם לעשות מהם כלים ואין מלאכתן נאה. משא"כ בדרך לכך ומלאכתן נאה מקבלים טומאה. וכן מה שכלי חרס מק"ט רק חרס שעומד לתיקון כלים. וצ"ע אם כונת הרי"ד רק לגבי טומאה או שהבדלים אלו משליכים גם לגבי איסור. ולא מפורש בדבריו. אבל מכיון שיסוד דבריו הם ללמוד מטומאה לאיסור והוא עובר מא' לשני הדברים נוטים שכונתו שגם לגבי איסור יש נפק"מ אם האבן עומד לכך ומלאכתן נאה. ואם זה נכון זה ראיה גדולה שהנידון באיסור אינו כלל אם החומר בולע אלא מה שם הכלי.

י). כלי עצם, וכ"ה בפירש"י לע"ז שם [והובא במרדכי פסחים סי' תקפ"ג]; אמנם באו"ז כתוב: נראה בעיני דכלי - עצים א"צ הגעלה, דלא בלעי [ראה מרדכי שם].

יא). חולין כ"ה ע"ב.

יב). וכנראה שהוא מתאים לשיטתו של רש"י בתשובותיו דילפינן איסור מטומאה, בניגוד לשיטתו של ר"ת [ראה מרדכי פסחים פ"ב סס"י תקנ"א], דלא יליף איסור מטומאה.

כלי זכוכית - או"ז (פסקי ר"ש מפלייש)

איתא באו"ז (ח"ב פסחים רנ"ו): "וכלי זכוכית ככלי מתכות לענין שצריכין טבילה כדאיתא פרק בתרא דע"ז ומכאן נ"ל להביא ראיה שאם נשתמש בהם איסור חם שדי להם בהגעלה ואף על גב דמסקינן פ"ק דשבת לעולם לכלי חרס דמו ה"מ לענין טומאה אבל לענין הגעלה יש ללמוד מכלי מתכות שאנו מדמים להם אותם לענין טבילה דטהרה מטהרה עדיפא ליה כדאמר פ"ק דקדושין".

הרי שלמד מדין טבילה שצריך הגעלה, ואע"פ שלענין טומאה דומה לחרס, כי טהרה מטהרה עדיף למילף. וא"כ המקור שלו הוא מחיוב טבילת כלים, הדחיה היא מהלכות טומאה, וההכרעה היא שטהרה עדיף מטומאה. וא"כ אינו כלל נידון של בליעות.

סיכום השיטות

הרי שנחלקו הראשונים בזה: הרי"צ גיאות, ספר הפרדס, וכן בשו"ת רש"י, ר"י מסימפונט, והרי"ד בספר המכריע וכן בביאור הגר"א בכמה מקומות ס"ל שאפשר ללמוד מגדרי טומאה איזה דין יש לכלי לגבי הכשר, ואע"פ שידעינן שבולע, כל שחשיב לגבי טומאה בגדר מסוים ה"נ לענין איסור.

לאידך העיטור, האו"ז[יג] ושיבולי הלקט תמהו איך אפשר ללמוד מטומאה, כאשר הכא הנושא הוא בליעות.

הכשר כלי חרס

א. בפסחים (ל:): "התורה העידה על כלי חרס שאינו יוצא מידי דופיו לעולם דכתיב ביה ישבר". והקשו התוס' (ד"ה התורה) וכן בזבחים צ"ו: "וא"ת והלא יוצא מידי דופיו ע"י כבשונות דבזבחים בפ' דם חטאת (דף צו. ושם) פריך וליהדרינהו לכבשונות ואמאי קדירות במקדש ישברו ומשני לפי שאין כבשונות בירושלים הא יש כבשונות שרו בחזרה לכבשונות וכן לעיל אמר קדירה לא דלמא חייס עלה הא לאו הכי שרי קדירות בהיסק מבפנים וכן אמר אי מליא גומרי שפיר דמי ואור"ת

יג). ולכאורה יש סתירה באו"ז שהרי כתב לגבי כלי זכוכית מדמה לטומאה כפי שהבאנו. ושמא זו רק העתקה מר"ש פלייש ולא ס"ל. או שחילק בין בליעה להכשר, שבליעה א"א ללמוד מטומאה משא"כ הכשר, כי בליעה תלויה במציאות אם בולע, משא"כ הכשר יתכן שמועיל גם בלא שמוציא את הטעם ע"ד הרא"ה הנ"ל.

דזה לא חשיב יוצא מידי דופיו דכיון שהסיקו נעשה ככלי חדש שכן דרך כלי חרס כשעושין אותו נותנו אותו בכבשן להסיקו וכו' ולר"ת יש להקשות תנור שנטמא אמאי חולקין לשלשה כיון דחשיב כאחד ליעבד ליה היסק ותו לא ונראה לרשב"א דמיירי בקדרה שאין דרכה להסיק כשמחזירין אוקיתה לכבשונות אז פנים חדשות באו לכאן אבל תנור כל שעה ושעה מסיקו מבפנים ולאו כפנים חדשות דמי וצריך שבירה".

הרי שיש מציאות של הכשר של חזרת כבשונות בכלי חרס, אפילו בלא שבירה, אבל לא חל על דרך זו שם "הכשר", מכיון שפנים חדשות באו לכאן. ובסו"ד התוס' מבואר שכל שדרכו בהסקה לא נטהר בחזרת כבשונות, אלא רק דבר שאין דרכו בכך, ומלשונם נראה שהוא משו"ה גופא שבעינן פנים חדשות, וזה שייך רק בכלי שאין דרך שימושו ע"י הסקה, ולכן הוא כמעשה כלי חדש, משא"כ בתנור.

ב. וכתב הב"ח (או"ח תנ"א): "מיהו בתוספות פרק כ"ש ופרק אין מעמידין ס"ל דתנור שהוא כלי חרס אפילו חזרת כבשונות לא מהני ליה דדוקא קדרות של חרס דאין דרכן בהיסק כי מחזיר להו בכבשן שייך למימר אלו אחרים הם דפנים חדשות באו לכאן אבל תנור וכיריים שאיסורן בא על ידי היסק אין יוצא מידי דפנו בהחזרה אותן לכבשן ולא נקרא כלי אחר עכ"ל ואם כן לדידהו פשיטא דאפילו היסק פנימי לא מהני לתנור וכיריים והכי נקטינן". ובשיירי כנסת הגדולה (אות ב) הביא את דבריו בסתמא.

ג. אבל במג"א (סק"ד) חלק ע"ז וכתב: "והתו' שכתבו דלא מהני היסק קאי לענין טומאה שאם נטמא לא מהני ליה הסקה לשויה ככלי חדש אבל לענין איסור א"צ להיות ככלי חדש דמיד שנפלט האיסור סגי וכ"כ הגאון בחדושי הלכות ומ"ש התוספות בע"א לענין איסור מיירי בתנור שהסיקוהו בקליפי ערלה כ"כ התו' בזבחים בהדיא ע"ש".

ד. דהיינו נחלקו הב"ח והכנה"ג עם המג"א ומהרש"א אם דין פנים חדשות הוא לענין טומאה או גם לענין איסור. ותוס' דיברו להדיא גם על איסור. ולמהרש"א ומג"א צ"ל שזו רק שאלה של לשון, שהגמ' אמרה שאינו יוצא לעולם, והקשו שיש אפשר להכשיר. וע"ז השיב של"ח יוצא "מהם", כי הם כמו כלים חדשים.

אבל לא שזה טעם ההיתר. וסו"ד התוס' שדבר שדרכו בכך אין פנים חדשות, אייר בטומאה.

אבל תימא א"כ מה קושית התוס' מעיקרא מר"ת על איסור לדין טומאה של תנור. התם בענין פנים חדשות ממש והכא רק לשון בעלמא. ועיין בתורא"ש (פסחים שם) אשר מביא את דברי התוס' ומקשה עליהם: "ולא נראה שלא מצאנו שהסקה מטהר ואין ללמוד איסור מטומאה". וא"כ להדיא בא לחלוק עליהם משו"ה, שאי אפשר ללמוד ממה שמתיר איסור, שיטהר את הכלי. אבל תוס' וסיעתם להדיא פירשו כן והקשו מאיסור שה"ה יטהר. וע"כ שגם באיסור הגדר פנים חדשות ולכן אפשר ללמוד מזה לטומאה. וצ"ע דברי מהרש"א ומג"א.

ה. ועוד הקשה המג"א שבתוס' ע"ז מפורש שגם לענין איסור לא מהני הסקת תנור. ותירץ שתנור שהסיקו בקליפה ערלה, שגמרו ע"י האיסור, צריך פנים חדשות, שאין זה רק ענין בליעה אלא פנים חדשות. וגם דבר זה מחודש. ולדבריהם, תוס' עברו בין סברא של הכשר של כילוי טעם האיסור לסברא של פנים חדשות שמהני בטומאה והנאה מתנור. והקשו מאחד לשני בלא להסביר, וכ"ז צ"ע טובא.

ו. וא"כ בודאי שיש שיטה חשובה לומר שהיסק כבשן מהני באיסורים מדין פנים חדשות, ולא משום שמוציא את הטעם, לאפוק מדעת המג"א והמהרש"א. וההסקה שמתירה היא רק הסקה שאין דרכו בכך באופן רגיל אלא בזמן יצירת הכלי (עיין תוס' שאנ"ץ ביתר ביאור, שהסברא של פנים חדשות שעבר את תהליך יצירתו מחדש עי"ש).

ואי אפשר לפרש שמדובר רק באופן שיצא הטעם, ומ"מ אסור להתשמש בזה משום שחל עליו איסור. שהרי גם אוסר את האוכל, וזה לא יתכן בלא טעם ממש שהרי מהני קפילא לבדוק ד"ז. וע"כ שיש טעם ומ"מ אם יש שם פנים חדשות פקע האיסור שבכלי ומותר אע"פ שיש טעם גמור, וצ"ב איך יתכן ד"ז.

ז. עיין ב"ח יו"ד קכ"א: "כיצד הוא ההגעלה וכו' כדי להעביר חלודה וכו'. כתב בהגה"ה ואם אינן יכולין לנקותו שלא ישאר מעט חלודה הוי ליה דבר שאינו מקפיד ואינו חוצץ עכ"ה ותימה מנא ליה הא דשמא דוקא לגבי חציצת טבילה אמרו כך ומנא ליה גבי גיעולי גוים. מהרש"ל".

ד.

ביאור הדבר

א. ולכאורה מוכח מכל זה שלא די בזה שנבלע טעם בדפנות, ואח"כ הן חוזרות ונאסרות. אלא צריך שהכלי יהיה דבר שמוכן לקבל את הטעם. וכל שאי אפשר להגדיר את הכלי ככלי קיבול לטעם, אע"פ שיש בתוכו טעם גמור שחוזר ויוצא לאוכל, אין בזה איסור. וזה מה שלמדו מטומאה לאיסור, שכל שחזינן לגבי טומאה שהוא מקבל טומאה, ה"נ הוא כלי מקבל את הטעם.

דהיינו כלי אדמה מפני פחיתות שם הכלי, אינו דבר שמקבל טומאה. דהיינו אינו דבר חשוב לקבל את הטומאה. ה"נ אינו דבר חשוב לקבל את הטעם. וכן השאלה אם כלי אבן וכלי עצם מקבלים טומאה, וכן אם אפשר להכשירים צ"ל שגם נושא ההכשר הוא שם בכלי, שיכול לחזור להתירו.

ואחרי דברי הרי"ד במכריע שיש כלי אבנים שמקבלים טומאה, ותלוי בזה שהאבנים מתוקנים לעשות מהם כלים ומלאכתן נאה. וכן בכלי חרס תלוי אם זה מטיט העשוי ליצירת כלים שאז מק"ט לאדמה אחרת שאז גם אם גבלן והסיקו בכבשן אינם מקבלים טומאה לפי שאינם חשובים. מבואר שהכל חוזר לשם הכלי, ולא לסוג החומר בעלמא יותר מובן.

ב. ותוכן הדבר שצריך שם כלי לקבל הטעם, שטעם הבלוע בכלי מאבד את צורת האיסור שלו, ורק ע"י שהכלי מוגדר כדבר המחזיק את הבליעה כטעם שייך לדון שיש שם איסור גם בכלי.

ומקור הדבר הוא מדברי הראב"ן (עבודה זרה סימן שי"ג, שהובא בביאור הגאון או"ח תנ"א) הנ"ל, וז"ל: "**ובין קדירה בת יומא ובין דלאו בת יומא האיסור שבלוע בה כמי שאינו דמי כל זמן שבלוע עד שיצא ולכשיצא אוסר, דכשם שטומאה בלועה כמאן דליתה דמיא ואינה מטמאה עד דנפקא כך איסור הבלוע לא אסר עד דנפיק,** דהא חמץ בפסח אי מטמין ליה עבר בבל יראה ובל ימצא ואם הוא בלוע בקדירה לא עבר ומותר להשהותו עד לאחר הפסח וכי נפיק לאחר הפסח היתר הוא ואי הוה נפיק בפסח הוה אסר, ה"נ ל"ש". ועיין גם בתרומת הדשן (סימן קפג): "ובשערי דורא כתב נמי הנהו דברי ראב"ן אההוא עובדא דאירע במגנצ"א, ומסיק שם

בוודאי בראיות וטעם אחר דאיסור הבלוע אינו אוסר היתר הבלוע, כמו טומאה בלועה שאינה מטמאה טהורה בלועה". והובא בשו"ת חתם סופר (יורה דעה קי"ד).

ג. הדמיון לטומאה בלועה לפו"ר מפתיע, אבל באמת הדבר פשוט מאוד.

בפירוש הר"ש משאנץ למקואות (פרק י' משנה ח') מובאת תוספתא: "הנכנס לו חץ בירכו רבי אומר אינו חוצץ וחכמים אומרים הרי זה חוצץ במה דברים אמורים בשל מתכת אבל בשל עץ הרי זה חוצץ ואם קרם עליו העור מלמעלה הכל מודים שאינו חוצץ שכל הבלועין באדם ובבהמה בחיה ובעופות טהורין". וכתב ע"ז הר"ש: "שכל הבלועין לענין טומאה בלועה קאמר דלא מטמאה כדקתני מתני' ואתא למימר דלכך אינו חוצץ **דכי היכי דלענין טומאה בטל אגב גופו כשקרם העור מלמעלה ותו לא מטמא ולא מיטמא לענין חציצה נמי בטל אגב גופו**".

וא"כ טומאה בלועה הוא כלל שהדבר טפל אגב הגוף ולכן אינו מטמא, וה"ה שאינו מקבל טומאה, כמבואר בחולין דף ע"א כפי שהובא בר"ש שם. וה"נ זה גורם שחץ לא יחצוץ בטבילה, משום שהוא טפל לגוף. וא"כ אמר הראב"ן שה"נ טעם שבלוע בתוך כלי טפל לכלי, ואין לו שם איסור כאשר הוא עודנו בכלי[יד].

מקור דלא כראב"ן וראיה שהוא משום קבלת הכלי

א. והראב"ן ממשיך שם: "וא"ת א"כ דאיסור הבלוע כמאן דליתיה דמי אמאי אמרה תורה וכלי חרס אשר תבשל בו ישבר, לישהייה עד למחר ולישתרי דהא לא הותיר כלל דהבלוע כמאן דליתיה ולמחר הוי נו"ט לפגם ולישתרי". ומתרץ שמ"מ יש בעיה של אין מבטלים איסור לכתחילה עי"ש דבריו. וזה להדיא לשיטתו, שכאשר הטעם הוא בתוך הכלי אין לזה שם איסור.

ב. אבל בר"ן (על הרי"ף סוף עבודה זרה) כתב להפך מזה: "ולדידי לא קשיא שכבר פרשתי למעלה שבלוע הבלוע בקדרה שאינה בת יומא ראוי לגר הוא ומעצמו אסור אלא שמפני שאינו משביח תערובתו אלא פוגם הוא שאינו אוסר תערובתו וכיון שעדיין שם נותר עליו צותה תורה לבערו כשם שצותה לשרפו וביעור נותר

יד). והדמיון שהביא מחמץ הבלוע בכלים, הרי בפסחים דמ"ה יש סוגיא גדולה על בצק בצידי עריבה שמבטל לכלי. ועיין ברמב"ם חמץ ומצה פ"ד הלכה י': "וכן הקילור והרטיה והאספלנית והתריאק שנתן לתוכן חמץ מותר לקיימן בפסח שהרי נפסדה צורת החמץ". ועיין בראב"ד שהשיג ובאחרונים שם, שהוא כלל שכאשר נפסדת צורת החמץ אזי אפילו אם הוא ראוי לאכילה אין האדם עובר עליו.

הבלוע בכלי ראתה תורה שהוא שבירה בכלי חרס או הגעלה בכלי מתכות". הרי שדין שבירה בכלי חרס אינו משום שטעם יוצא ממנו כאשר מבשלים בו, שאז אין בעיה שהוא פגום כשאינו ב"י, אלא הדין חל על הטעם הבלוע בו לפני שהוא יוצא, שאז הוא טוב בפנ"ע, כמ"ש הרשב"א בתוה"ב (בית ד שער א, עמ' יט בדפו"י) וזה לכאורה להפך מדברי הראב"ן הנ"ל[טו]. וכבר הביא כן החת"ם סופר בשו"ת יורה דעה קי"ד עי"ש.

ג. ונראה שלמה שנכתוב בהמשך פרק ג' על דבר חריף, שדעת ר"ת והרא"ה ופסקי אשכנז וצרפת שאם היה חל שם היתר על בליעות אי אפשר לחזור ולאסור, י"ל שאם לא היה שם איסור בתוך הכלי לא היה נאסר גם כאשר הוא יוצא.

ד. ומ"מ מוכח בדעת הר"ן שזה רק ע"י גדר שם כלי. שהרי צ"ב טובא אם הבעיה היא עצם הבליעות שבתוך הכלי, א"כ מה התועלת בזה שהאדם שובר את הכלי, מ"מ הבליעות קיימות בתוכו כמו שהיו קודם. בשלמא אם זה למנוע שיבשלו בו מובן, אבל לר"ן איזה תועלת יש בשבירה. ועיין בתוס' זבחים דף צ"ו ע"א ד"ה אלא ובתוס' שאנץ פסחים שם, ששבירה חידוש הוא, ואע"פ שהבליעה קיימת עי"ש.

ה. ולכאורה מוכרח שכל שאין שֵׁם כלי לא אכפת לנו שיש בליעות. דהיינו כמ"ש, שהבליעות שבתוך כלי בעצם אינן כלום כי הן טפלות לכלי, ורק משום שהכלי מחזיק את הבליעות, שזה צורתו, נחשבות הבליעות כקיימות גם בתוך הכלי, אבל כאשר פקע שם הכלי אין משמעות לבליעות והרי הן כמי שאינן[טז].

קושיות על גדר זה

א. אלא שצ"ב שלכאורה יש כמה מקורות שדבר שהאוכל לא נוגע בו ישירות אלא ע"י כלי משו"ה לא בולע טעם, ולכן לא דנים את השימושים הללו להגדרת רוב

טו). עיין שו"ת רע"א (חלק א סי' קפ"ג) שמקשה דלר"מ, שגם קדירה בת יומא טעמה פגום, ומ"מ התורה אסרה טעם הבלוע, כי היתר נטל"פ רק בפגום מעיקרא, משא"כ בנפגם אח"כ. ופירש רש"י שכיון שחל לא פקע, א"כ חמץ שנבלע לפני פסח וקדירה שבישל בה בשר ונעשה נותר, שהטעם נבלע בעודו היתר ול"ש כיון שחל תו לא פקע. יהיה מותר אפי' בני יומן, וזה פלא. ולשיטת הר"ן שבעודו בכלי אינו פגום והדין נותר הוא כאשר הוא עדיין בלוע בכלי, לק"מ שהרי חל עכשיו בעודו בכלי. וי"ל האם מי שהתקשה בזה ס"ל כראב"ן.

טז). ואע"פ שכאן מבואר שמ"מ צריך לקבור, יש לחלק בין קדשים ואיסור, וצ"ע.

תשמישו, אלא דנים רק את השימוש שבהם האוכל נוגע בכלי. ולכן חצובות צריכות ליבון כמבואר ברמ"א או"ח תנ"א ד' בשם מהרי"ל. אע"פ שבדרך כלל השימוש הוא דרך סיר שלא בולע. ולכאורה הטעם הוא שדרך כלי לא נחשב שימוש בכלי השני, ולכן הוא לא מצטרף להגדרת שימושי הכלי. וכן הדין של תיבות ושולחנות שמבואר בשו"ע או"ח תנ"א וכן ביו"ד קכ"א שצריך להכשירם, משום שנשפך עליהם מכ"ר, אע"פ שרוב השימוש הוא דרך כלי שאינו בולע. וכן בדין נר חלב שמטפטף על קדירה עיין שו"ע וכו'. ולכאורה זה הוא אותו יסוד. ולדברינו שזו הגדרה בכלי, אם הוא מוכן לקבל בליעות, לא אמורה להיות שום נפק"מ בסברא זו אם נחשב לשימוש בכלי או לא, שמ"מ הכלי לא עשוי לשימוש של בליעות.

ב. אבל באמת יתבאר שאינו כן. אלא שגם במקרים הנ"ל יש רוב תשמישו ויתבאר. עיין בשו"ע לגבי טבילת כלים יו"ד ק"כ, שחצובות אי"צ טבילה, מפני שאינם כלי סעודה. ובביאור הגר"א (שם סק"י): "טרפידי"ש כו' אבל כו'. כמ"ש שם כלי סעודה אמורים בפרשה ופי' הרשב"א דכתיב כל אשר יבא באש תעבירו באש כו' איזה דבר שבא באש צריך להכשירו באש זה כלי סעודה שבולע כו' **משא"כ כאן דאינו בולע כמו שתי קדירות כמש"ל סי' צ"ב סס"ח וס"ס צ"ג ואף על גב דבא"ח סי' תנ"א ס"ד מצריך ליבון חומרא בעלמא היא מפני שפעמים נשפך עיסה עליה**". הרי מפורש בדבריו שהכשר וטבילה תלויים א' בשני. והטעם שחצובות אי"צ טבילה הוא משום שאי"צ הכשר, משום שזו בליעה דרך כלים. ומבואר ששם שימוש אינו תלוי בשימוש אלא בבליעות, שאם בליעות עובר דרך כלים היה צריך טבילה אע"פ שהאוכל לא נוגע בכלי.

וכן מבואר שמה שצריך ליבון לחצובות באו"ח הוא חומרא בעלמא משום מיעוט שימוש, ומשמע שטעם ההיתר הוא משום גדרי רוב תשמישו. וכן מפורש בפר"ח שהבאנו, שבטבילת כלים אזלינן בתר רוב תשמישו לכו"ע. "אבל הכא דלא שייך למימר הכי לכולי עלמא אזלינן בתר רוב תשמישו. **וכן נראה מדין הטריפידא"ש שהזכיר המחבר בסעיף ד' וכמו שכתבתי בס"ק י"ב וכן עיקר**". וכן קודם לכן בס"ק י"ב: "אינם טעונות טבילה. ואף על גב דלפעמים צולין עליהם האוכל עצמו, מכל מקום אזלינן בכלי בתר עיקר רוב תשמישו. ועיין לקמן בס"ק י"ט".

וא"כ אדרבה מבואר בדברי הגאון ובפר"ח שלגבי חצובות יש רוב תשמישו ומפורש שגם על השימוש דרך סירים אמרינן כן ומה שמבואר באו"ח שצריך להכשירם זה חומרא בעלמא משום מיעוט שימוש[יז]. וראיתי שנחלקו בזה, שהויען יוסף (סרע"ח) כתב שבחצובות יש דין רוב תשמישו להיתר, וביביע אומר הקשה עליו א"כ למחבר צריך להיות מותר עי"ש מש"כ[יח].

ג. וכן בדין של תיבות, יתבאר בהמשך שהוא ג"כ מנהג וחומרא בעלמא. ובזה נסתר גם עוד ביאור שאמרו שהוא משום שימוש שכיח. וכן יש שביארו בחצובות כן וג"כ נסתר מהנ"ל אלא שזה חומרא בעלמא ומנהגים. ורק צריך לדון מתי נאמרו מנהגים וחומרות אלו ומה גדרם.

♦

פרק ב'

איך מגדירים את רוב השימוש - שיטה מחודשת באחרונים וביאור שונה לפי"ז בגדר רוב תשמישו

א.

גדר רוב תשמישו אם בדרכו של הכלי או בליעות האיסור

א. כתבנו שגדרו של רוב תשמישו הוא שצריך שהכלי יהיה קיבול לטעם, ולכן צריך שיהיה דרך הכלי לשימוש כזה. ולפי מה שכתבנו הדבר תלוי בדרך השימוש

יז). יש עוד סיבות שזהו חומרא, עיין במאמר מרדכי שם, שכתב שאין צריך הכשר משום שנשרף מיד ועוד טעמים. וכן בבית דוד (ח"א ר"ח), וע"ע ברב פעלים (ח"ד או"ח י"ז). אבל בגאון ופר"ח מבואר הטעם משום שזה מיעוט ולא משום טעמים אחרים.

יח). בחזון עובדיה (פסח, עמ' קל"ז) הביא את דין הכשר החצובה למעשה, דהיינו גם לספרדים שפוסקים כשו"ע. ולא ס"ל שזה רק לרמ"א שאוסר ברוב תשמישו דלא כויען יוסף הנ"ל. ובילקוט יוסף (מועדים, שו"ת ס"ג) כאשר מוכיח נגד השיטות שצריך רוב תשמישו בחמץ (דהיינו באיסור ממש), מוכיח מזה שהגרע"י פסק את דין הכשר החצובות, ולא התיר משום רוב תשמישו, שאי"צ רוב שימוש חמץ. הרי שפשוט להם שאין היתר רוב תשמיש משום השימוש ע"י סיר שלא עובר הטעם. והחזו"ע שם דן לגבי שימוש של הנחת לחם ע"ג החצובה ממש שזה מיעוט שימוש כלפי שימוש של סיר עם שפיכה. לא כלפי סיר ללא שפיכה. ובחיפושי בספרים מצאתי בקובץ אור תורה ניסן תשס"ב (עמ' תמ"ב) מה שרצה לדחות את הוכחת הילקוט יוסף, שכל הדין הוא חומרא כמ"ש במאמר מרדכי, ולכן אי אפשר ללמוד מזה. ובאור תורה ניסן תשס"ג (עמ' תנ"ד) חלק עליו שאם יש גם היתר של רוב שימוש למה החמיר. עיי"ש שהאריכו טובא בזה.

של הכלי ולא תלוי ברוב בליעות האיסור, שרוב תשמישו אינו טעם על ההכשר אלא על קבלת הטעם. ולכן כלי שרוב תשמישו בצונן הטעם שלא יגעיל הוא כי הכלי לא עשוי לקבל הטעם, הארכנו בזה.

וי"א שרוב תשמישו הוא דין בהכשר, דהיינו שכאשר הוא בא להכשיר איזה הכשר לעשות, ואזלינן בתר רובא[יט]. וכמובן שהסבר זה נסתר מדין כלי שרוב תשמישו בצונן, שאין צריך להכשירו כלל, וי"ל שגם בצונן ההדחה היא ההכשר, עפי דברי הרשב"א (משמרת הבית שער ג' עמ' ע"ו בישנים) הובא בש"ך (ס"י), שהיא מוציאה קצת מהכלי. וזה דוחק טובא: א. שגם אם מוציא זה רק בקליפת הכלי, ולא פועל כלל בתוך הכלי. וא"כ פעולתו אינה באותו מקום כלל, ומה שייך לומר שזה מעשה הכשר כלפי תוך הכלי. ב. קיי"ל שמותר להדיח בשבת כלי שהשתמשו בו באיסור בצונן (שו"ע או"ח שכ"ג סעיף ח') ומקורו מתשובות הר"ש משאנץ (עיין שו"ת מהר"ם מרוטנבורג (מהדורת עמנואל סימן ג') ועוד הרבה ראשונים (כפי שציינם שם בהערות) שהביאו, וטעם ההיתר הוא שהכלי אינו אסור, והוא אינו מתקנו, אלא רק מדיח את האיסור ממנו, ומכאן שהדחה בצונן לא חשיבא הכשר לכלי. ג. לפי"ז אם השתמש בו ללא הדחה תחילה צריך לאסור כנגד כולו[כ], ולא רק כנגד המקצת שנדבק ע"י שימוש בצונן. וזה הוא דין מחודש שלא מוזכר בשום מקום. ויש עוד נפק"מ תמוהות לסברא זו, עיין בהערה[כא].

יט). כך שמעתי מכמה ת"ח ועיין בשבט הלוי שהובא להלן בהערה כב. עיין בשו"ת דברי מלכיאל (חלק ג סימן נו), שפירש את דין רוב תשמישו שע"י שהגעיל גם מה שצריך ליבון הוא משהו. ורק בעיה של אין מבטלים איסור לכתחילה, ולכן הקילו ללכת בתר רוב תשמישו. וגם בשו"ת שלמת חיים סימן ע"ח כתב כן. ושם סיים, שאם דין רוב תשמישו הוא רק בכלי שאינו בן יומו, אז הדבר מובן. מלשון זו נראה שמסתפק בזה וצ"ע. ומ"מ תמוה מדין רוב תשמישו בצונן שאינו מכשירו כלל וכמשה"ק.

כ). ואף שאיירי באינו ב"י לרשב"א, נפק"מ לחריף או לחמץ בפסח שאסרינן נטל"פ לרמ"א, לשיטות שמהני ביטול בס' גם בפסח, כשיטת השאליתות, ובדיעבד סומכים עליו. וכן לרשב"א שנפסק בשו"ע שדבר שדרכו להשתמש בשפע באופן שיש ביטול מותר להתשמש לכתחילה (עיין ש"ך שהב"ח ועוד חולקים ע"ז). וא"כ לשער האם נחשב שמשתמש בשפע.

כא). והסתפקנו לפי הצד שדנים רק את שימושי האיסור, ומהם דנים את רוב השימוש. מה הדין בכלי שרוב שימושי האיסור שלו בחמין, ומ"מ משתמש בו בחמץ בצונן יותר משימושי האיסור בחמין? דבכל השנה פשוט שנחשב רוב תשמישו בחמין לפי הגדרה זו, והשאלה היא כאשר מגיע פסח, א"כ עכשיו רוב תשמישו בצונן, האם זה יחזור ויתיר את שימושי האיסור של קודם? ואם זה תלוי אם כבר נאסר, או גם בנבלע משאר איסורים בפסח. וכ"ז צ"ע ולא מצאתי הכרע לזה.

ב. נפק"מ בין ב' גדרים אלו היא אם הדבר תלוי בכל השימושים או רק בשימושי האיסור. שלפי הגדר הראשון תלוי בכל סוגי השימוש בכלי, משא"כ לצד השני, רק דבר שמצריך הכשר נכלל בשאלה. וזה בין לקולא ובין לחומרא, דהיינו שכלי שרוב תשמישו בהיתר ובאופן חד פעמי השתמשו בו באיסור, אזי לצד הב' אין לו כלל דין רוב תשמישו[כב], משא"כ לצד הראשון. וכן להפך, כלי שבד"כ משתמשים בו חמין של היתר והשימוש של חמץ הוא בצונן ופ"א בחמין, לדידן שימושו בחמין ולצד ב' בצונן. דוגמא לכך הן כוסות, ששותים בהן משקה חם הרבה פעמים, אבל החמץ ששותה בהם הוא בירה או ויסקי שהם צוננים, ופ"א כבש בהן חמץ מעת לעת, והוי כבוש כמבושל[כג].

כב). עיין שבט הלוי (ח"ו יו"ד קט"ז אות ג') שרוב תשמישו נידון רק בין השימושים של איסור, ולא כלפי שימושי ההיתר, שאינם מצטרפין לנידון סוגי שימושו. כן מביא בשם רש"ק בחכמת שלמה (יו"ד ריש צ"א). ולפי"ז מבאר את דין נר שנפל על קדירה. וכתב דכן משמע מסתימת הפוסקים. וזה צ"ב שסתמו רוב תשמישו ולא סתמו רוב איסור (רק כונתו שסתמא שהכלים נאסרים). וסברת רש"ק היא מחודשת מאוד, שזה מיגו דמהני הכשר לענין האיסור הצריך הגעלה ה"נ מהני למה שצריך ליבון. וזו סברא חדשה שלא מוזכרת במקום אחר. והשה"ל (שם) כתב שטעמו מחודש ומ"מ נקבל את דינו. ומ"מ בצונן אין שום ביאור לכך שלא מכשיר.

ועיין חזו"א (קי"ט ט"ו): "ועוד דלא נאמר למיזל בתר רוב תשמישו אלא בחילוף צונן וחמים או בחילוף בישול ותשמיש ע"י האור. ובזה השוו חכמים מדתן להקל בהכשר של רוב התשמיש. אבל כלי שרוב תשמיש של בהיתר ומיעוט באיסור ודאי צריך הכשר אפילו אינו ב"י. הליכך ל"ש להתיר מדוכה שנדך בה חמץ פעם אחת משום רוב תשמישה בתבלין ולשון משנ"ב וכו'". ואין כונתו, כהשה"ל, שרק שימושי האיסור נידונים לענין רוב תשמישו. אלא שהרוב הוא על סוגי שימוש חם או צונן, ולא על איסור או היתר. זאת, לאפוקי ממ"ש בהמשך, שצריך רוב שימוש של איסור. וכמה הבינו דלא כן אלא כשבט הלוי, עיין במאמר של רבי גבריאל ציננער בירחון המאור (שנה ל"א קונטרס ד'), ולפענ"ד אין שום רמז לחזו"א לדבריהם.

כג). עיין מנחת שלמה (ח"ב סימן צ"ז עמ' שס"ג): "לדעת המחבר חושבני שצריכים להתחשב רק עם שימושים של חמץ ולא עם שאר שימושי רוב כלי (כגון כוס לשתות תה, שלפעמים נותנים בה דייסת חמץ צוננת. או להפך כוס לשתות מים צוננים שלפעמים נותנים בו דייסא חמה), משום שעיקר הטעם הוא משום **דבכה"ג ידיענן בודאי שהכלי אינו ב"י** ובכעין הא לא גזרו אטו ב"י". סברתו מחודשת ולא הבנתי כ"כ מה ר"ל, שהרי צריך לדעת שאינו ב"י. ובלא שיודעים שאינו ב"י באמת אסור. וזה שהם רק מיעוט שימוש אינו טעם שודאי לא השתמש ביומו. ושמא מתכיון כבית מאיר, שהמחבר התיר בסתמא והרמ"א רק בידיענן שלא השתמש, וכל הנושא הסתברות אם השתמש בו ביומו. ואז באמת אין טעם להתיר באינו ב"י, ומה יתר את הגזירה אטו ב"י, וצ"ל הפי' לא שיבוא להחליף, שאז גם כאן צריך לאסור. אלא שהרואים יחשבו שהוא ב"י, והכא לא יבאו לטעות. ואיני יודע כלל מקור והבנה לד"ז.

ג. ויש שר"ל גם לגבי בשר בחלב כן שכלים שלנו דרכם או בבשר או בחלב. וכלי שתשמישו בצונן ופ"א נפל בו הסוג ההפכי חם לא יועיל מה שדרכו בצונן, שהרי זה היתר, והאיסור אין דרכו בכלי זה כלל, ול"ש לעשות רוב מזה. ולכן ל"ש רוב תשמישו בב"ח דידן. והסברא באופן הזה ודאי טעות, שהרי הבשר אינו יותר איסור מחלב, אלא תרוויהו שווים, שכל אחד לחוד הוא היתר והתערובת היא איסור, וא"כ אפשר לדון גדר רוב תשמיש על הרגיל, ולהכשירו. אכן, כ"ז הוא באינו ב"י שלא נאסר. והשאלה היא רק אחר שכבר נאסר בבן יומו, שלרוב ראשונים אפשר לסוחטו אסור, אפי' שלא נשאר כלום מהסוג ההפכי, וא"כ צריך להכשיר את הכלי גם מהבשר וגם מחלב. וא"כ נימא שאה"נ כלפי טעם הרגיל יש רוב תשמישו, אבל כלפי הטעם ההפכי שאינו משתמש בד"כ אין רוב תשמישו, וא"כ לא יוצא בלא הכשר. ויאסור את הכלי. וג"ז לכאו' טעות, שלא דנים על כל איסור בפנ"ע, אלא על כלל האיסור של הכלי, שאל"כ כאשר קונה מגוי, שמפורש בראשונים דאזלינן בתר רוב תשמישו, אם ידעינן שאכל מאיסור שאינו כ"כ מצוי, כגון ערלה או אבר מן החי, נימא שלא מהני רוב תשמישו שעל איסור נדיר זה אין רוב וע"כ הדיון הוא על ההכשר שנצרך לכלל הכלי, וה"נ.

ד. וכן נפק"מ בכלי חדש שדרכו בצונן אך בפעם הראשונה השתמש בו בחמין [זאת, בלא לדון על הזמנה מילתא. עיין רב פעלים (ח"ג סימן כ"ח) שפשוט לו שכלי חדש דנים רק את מה שהשתמשו בו ולא לפי דרך הכלי[כד]].

ה. ומ"מ לב' הצדדים אי"צ רוב בליעות של איסור כלפי בליעות ההיתר. וגם אין טעם לדון כמה יהיה שיעור האיסור שיש בכלי לפי כמות האיסור שבד"כ משתמשים בכלי. אלא כל שהכלי מוגדר כתשמישו בחמין, לפי איזה הגדרה שנקבע, ועושה בו שימוש של איסור המצריך הכשר. די בשימוש אחד לאסור כנגד כולו. כפי שנראה בכל הלכות בשר בחלב שדי בתחיבה אחת לאסור את הכף כולו. ולכאו' הם דברים פשוטים שאי"צ לפרש. אבל נראה שכמה אחרונים לא סברו כן וצריך לבאר שיטתם.

◆

כד). ומ"מ לשיטתו המחודשת שיתבאר בהמשך מוכח כן.

ב.

לשונות המשנ"ב

א. כתב במשנ"ב סי' תנ"א (ס"ק קנ"ד): "כן המנהג - ובדיעבד אם היה רוב תשמיש חמץ שלו בצונן ועתה נשתמש בו מצה בחמין בלא שום הכשר מותר. ואם היה רוב תשמישו בחמין או אפילו בצונן אלא **שרוב הפעמים דרך להשהות משקה חמץ בתוכו מעל"ע** אז אף בדיעבד אסור החמין שנשתמשו בו אא"כ הכשירו מתחלה ע"י הגעלה או ע"י מילוי ועירוי וכנ"ל בסעיף כ"א. ובהפסד מרובה יש לצדד להקל אף בזה אם היה אחר מעל"ע שהוא נותן טעם לפגם". ובשו"ע הרב שם, שהוא מקור הדין כמ"ש בשער הציון, כתב: "והוא בן יומו או אפילו אינו בן יומו אלא **שרוב תשמיש כלי זה כל השנה הוא להשהות משקה חמץ בתוכו מעת לעת** או יותר ויש אומרים שאפילו רוב תשמישו אינו כן ואינו בן יומו הדין כן כמו שנתבאר".

הרי ברור מלשונם שדיברו על שימוש החמץ של הכלי ולא הסתפקו בשימושי היתר בלבד. ולכן צריך שרוב תשמישו יהיה להשהות משקה חמץ ולא די במה שמשהה בו משקה אחר. וזה לכאורה כצד ב' הנ"ל, שצריך שרוב התשמיש בחמין יהיה בשימושי האיסור, ודלא כמש"כ. אולם, א"כ הוא, הרי שאי"צ שרוב תשמיש הכלי כל השנה יהיה להשהות חמץ בתוכו, כל' הגר"ז והמשנ"ב, אלא צריך שבין שימושי החמץ שלו יהיו רוב באופן של להשהות. ולשונו נראית מאוד ברורה דלא כן. במשנ"ב אפשר לדחוק שפתח ברוב תשמיש חמץ, וי"ל שמוסב ע"ז, דהיינו דרך כלל של החמץ, אבל בגר"ז רק כתב את הסיפא, שרוב תשמיש הכלי הוא להשהות חמץ מע"ל. וכל זה הוא כהצד השלישי הנ"ל, שבעינן שיהיה רוב שימוש חמין של איסור בכל שימושי הכלי ולא די בשימושי היתר, דהיינו ששימושי היתר מתירים משום רוב ולא שאין מתחשבים בו.

ואף שכאן יש לדחוק בלשונו, יש עוד ראיות כך.

ב. איתא במשנ"ב סי' תמ"ז (סק"פ): "וכתבו האחרונים שמדוכות שלנו **שרוב תשמישם בבשמים וכה"ג** דליכא חמץ רק חשש לטעם משהו אם נידך קודם פסח דנתבטל יש להתיר למלוח בו". משמעות לשונו היא שיש מיעוט שבחמץ ומ"מ מהני הרוב, ובחזו"א תמה ע"ז שלשונו אינו מדוקדק "שאם מיעוט תשמישה בחמץ

ודאי אסור אלא ר"ל שמעולם לא נדך בו חמץ רק החשש שמא נתערבו פירורי פת בבשמים". ומשום שצריך לדון רוב חמין או צונן אבל אם דרכו להשתמש, אלא שיש שאלה של הרבה או מועט, ל"ש. ולכאורה דבריו פשוטים מאוד, עד שנראה שהמשנ"ב נקט בשיגרת לישנא או שהוא רק ר"ל שאי"צ לחשוש לזה, כהתוס' פסחים, אך לא שיש מיעוט. אבל זה מצטרף למשנ"ב הקודם שג"כ נראה ממנו כן.

♦

ג.

דברי התוס' בפסחים וביאור הבית שלמה והנצי"ב. וכן חוו"ד כעי"ז

א. אבל ממש כעין דברי המשנ"ב יש בתוס' בפסחים, ובעמק שאלה ובבית שלמה להדיא פירשו בתוס' כמשמעות לשון המשנ"ב, וא"כ יתכן מאוד שגם המשנ"ב מתכוין לכך.

ב. בתוס' פסחים (ל ע"א ד"ה אמר רב) פירשו שמ"ש הגמ' שקדירות בפסח ישברו, לרב שסובר שחמץ במשהו "דטעמא דחמץ בקדירה חשיב משהו **שאין רגילין להשתמש הרבה ביחד**". הרי שזה ממש כלשון המשנ"ב הנ"ל.

ג. ובבית שלמה (יו"ד מהד"ב סי' כ"ה) כתב שאין הכוונה שהאדם אף פעם לא משתמש בו בחמץ מרובה, כי זה דבר שאינו נכון כלל, שהרי הוא עושה דייסה או עיסות[כה], אלא ר"ל שרוב תשמישו הוא במשהו חמץ, ודין רוב תשמישו קובע שדנים את הבליעות בכלי לפי רוב שימושן.

ד. וכן הוא בעמק שאלה לנצי"ב (שאילתא קל"ז, סוף אות ה'), שפירש את דברי התוס' בפשיטות כמו הבית שלמה, ותלוי בדיון בראשונים, אם אמרינן רוב תשמישם או לא. הרי ששניהם פירושו להדיא שהדין הוא שכאשר רוב תשמישו במשהו איסור ומיעוטו במרובה דנים שהוא משהו, ומ"מ פלא כהנ"ל לענין רוב תשמישו.

ה. ובחוו"ד ג"כ יש סברא כזו. בסימן צ"ו ז' כתב לדון על בליעות שבכלי אם הם שמנות או לא לגבי גדרי דין מפעפע. מכיון שרוב הבליעות שבכלי אינן שמנות,

---

כה). שדייסא היה להם, כמבואר בכ"מ, והיו מבשלים בצק, כמבואר במס' חלה סופגנים וכו', ובראשונים שם הרבה אופנים של תבשילי בצק.

דנים אחר רוב תשמישו ואינו שמן. הרי שאף שבלע איסור שמן, מכיון שרוב בליעות אינן שמנות אזלינן בתר רוב תשמישו. וזה ממש כהנ"ל, שלא רק סוגי שימוש אלא גם כמה נבלע מסוג בליעות מסוים הוא נדון של רוב תשמישו, וצ"ב.

ד.

מיעוט שימוש בחמץ

ובשו"ת רב פעלים (ח"ג סכ"ח) כתב: "ועוד נמי אין דרך אנשי עירינו לבשל תבשיל שיש בו עיסה וקמח שהוא חמץ בעין, אלא כל תבשילין שלנו הם אורז ובשר וירקות ופה"א בלבד, ואם פעם אחת בשנה יזדמן שיבשלו תבשיל שיש בו חמץ בעין אין הולכין בכלי אלא אחר רוב תשמישו, ואם לא יבצר היות מעורב באורז חיטים או שעורים בטלי במעוטייהו[כו]". ועיין בילקוט יוסף מועדים (שו"ת סימן ג) שתמה עליו והביא שבמק"א (יו"ד ח"ג ס"ח) סותר דבריו[כז]. ושהיה אחד שהורה למעשה בקנקן תה שהשתמשו בו בחמץ באקראי שאי"צ להכשיר לפסח, ותמה עליו כהנ"ל, ושהרב פעלים כתב כן ג"כ רק בצירוף[כח].

כו). וכן עיין בן איש חי שנה ראשונה פרשת צו: "מפני דפה עירנו אין דרכם לבשל בכלים אלו בשאר ימות השנה חמץ גמור בעין כתבשיל שיש בו פת וקמח, ורק במחבת דרכם לטגן בה עיסה מקמח, **ואפ"ה אין זה רוב תשמישה,** ולכן אין אנחנו מוחים בהם לעשות ע"פ אזהרת רבינו האר"י ז"ל הנז', אך ודאי יר"ש צריך להזהר בכך. וכן בכלי שנאסר משום בשר בחלב וכן שאר כלי איסור שרוצה ללבנו בבדיל ולהגעילו, שצריך ליזהר כל אדם בזה להגעילו תחלה ואח"כ ילבנו בבדיל כמו אזהרת רבינו האר"י ז"ל הנז".

כז). יתכן שביו"ד ח"ג ס"ח הביא את שיטת הרמ"ע מפאנו ורשב"א וכו' אבל בתשובה השניה ובבן איש חי כנראה סבר כנאות דשא.

כח). וכרב פעלים איתא ג"כ בשו"ת פעולת צדיק (חלק א סימן קעד). וביסודי ישורון הכשר כלים, שכלי שבדרך כלל אין בו שימוש בחמץ נחשב רוב תשמישו בהיתר, ואי"צ הכשר.

ה.

מוכח מכ"ז שביארו רוב תשמישו באופן אחר וכפי שאיתא בכמה אחרונים

א. ובודאי שכל המקורות הנ"ל מורים שלא הבינו את דין רוב תשמישו באופן הנ"ל כלל. ויש פירוש אחד שהובא בכמה מהאחרונים שלדבריו מובן הנ"ל.

בגן המלך (בסוף ספר גינת ורדים, סימן נ"ג), אחר שהקשה מה מהני רוב תשמישו, דל מהכא שאר השימושים הרי די בפעם אחת לאסור, כתב: "וכבר תירצו לומר דאם נשתמשו אח"כ בכלי שני גרע ליה בליעה קמא דכלי ראשון ואם קדם שימוש דכלי שני בתחלה ואח"כ נשתמשו בו בכלי ראשון הא לא בלע טפי כיון שכבר בלע מקמי הכי בליעה דכלי שני וכל זה איננו שוה כלל דאין הבליעה קודמת או המאוחרת חוצצת ומונעת שלא יבלע הכלי כל צרכו בליעה דבליעה דכלי ראשון אלא מוספת בליעה על בליעתו ואין אלו אלא דברי נביאות". ומסיק שהטעם הוא משום שהוא דרבנן.

ובשו"ת נאות דשא ללבושי שרד (סימן קל"ג) ג"כ האריך לתמוה כהנ"ל וכתב: "וע"כ צ"ל סברתם כיון דהתשמיש ע"י האור הוא באקראי ולא בלע ע"י האור רק דבר מועט קים להו דכל מה שישתמש בו ויפלט ממנו יהיה ששים נגד המעט הזה הבלוע ודומה לדין המבואר ביו"ד סצ"ט וסימן קכ"ב דכלי הבלוע איסור רק בדבר מועט אם דרך הכלי להשתמש בשפע מותר משום דודאי יהיה ששים וכו'". ומסתבר שהוא ג"כ מסתמך על כעין סברת הגן המלך, שע"י שאר הבליעות מה שיוצא הוא משהו, שהרי תמיד לא אמרינן ששימוש אחד של איסור מכניס רק טעם משהו בכלי. אלא אוסר כנגד כולו.

ולדבריהם באמת צריך שיהיה רוב בליעות של איסור ולא מהני בליעות היתר. וכן אין טעם לדון רוב בתוך בליעות האיסור שבכלי, אלא צריך שיהיה רוב שימוש איסור מכלל שימושי הכלי. וא"כ לכאורה זה גם כשיטת המשנ"ב, הנצי"ב, הבית שלמה, החוו"ד ושו"ת רב פעלים.

ב. ואף לרשב"א שרוב תשמישו הוא רק בנטל"פ שאיסורו מדרבנן, אין שום סתירה להגדרה הנ"ל שיתכן שבדאורייתא לא היו מתירים על סמך אומד שיעור הבליעה בכלי, אלא רק כנגד כולו, משא"כ בדרבנן הקילו בזה.

ג. וראיתי כמה שו"ת שנקטו שרוב תשמישו הוא מדין ביטול בתשמישי ההיתר, עד שהוקשה להם שזה דבר שיש לו מתירים ולמה בטל ועוד קושית כעי"ז. עיין שו"ת מהר"ש ענגיל (ח"א סימן כ'). ובמנחת משה (או"ח י"ד) וכ"כ עוד כמה מרבני הונגריה וזה ע"ד הנ"ל.

ו.

תימה הרי תמיד הדין שבבישול פעם אחת הקדירה נאסרת

שיטת התוס' בפירוש הגמ' שמשערין בקדירה

א. אלא שצ"ב שהרי תמיד אין הדין כן, דקדירה שבישלו בו איסור נאסרת , ולא אמרינן כיון שהשתמשו בה הרבה פעמים להיתר רוב הקדירה בלועה מהיתר, ומאי שנא כאן.

ב. והנה עצם המושג שבליעות של היתר מבישולים קודמים שיש בתוך כלי מבישולים קודמים מצטרפות לבטל בליעות של איסור בתוך הכלי, לפי התוס' זו סוגיא ערוכה. בחולין דף צ"ז איתא: "אמר ר' חנינא כשהם משערין משערין ברוטב ובקיפה ובחתיכות ובקדירה. איכא דאמרי בקדירה עצמה ואיכא דאמרי במה דבלע קדירה", עי"ש ברש"י ורמב"ן. אבל בתוס' (ד"ה איכא דאמרי) כתבו: "תימא אם שיעור עובי הקדירה כחמישים זיתים ונתן בו מים כשיעור עשרה זיתים ובישל באותן המים כזית חלב האיך יתבטל אותו כזית חלב במים הא פשיטא שיש במים טעם חלב. ונראה לפרש דהכא מיירי כגון דליתא לאיסורא בעינה **דנבלע בקדירה כזית חלב והיא היתה כבר בלועה מהיתר ואח"כ חזר ובישל היתר דמשערינן בקדירה עצמה לבטל האיסור שנבלע בה**".

ג. ובמהר"ם לובלין שם פירש שמה שכתבו שהיתה בלועה היתר לפני כן, היינו למ"ד במה דבלע קדירה, אבל למ"ד בקדירה עצמה אי"צ לזה שיהיה בלוע קודם. ובתוס' הרא"ש לא נראה כן, שכתב: "**איכא דאמרי בקדרה עצמה.** תימה וכו' וי"ל דהכא מיירי דליתיה לאיסורא בעיניה שהיתה הקדרה בלועה היתר ונפל בה כזית חלב ונבלע בקדרה ואחר כך בישל בה היתר **דמשערינן בכל הקדרה שהרי ההיתר**

והאיסור בלועים בקדרה". הרי שכתב על המ"ד בקדירה עצמה, ולכאו' לפי דבריו נחלקו אם משערינן את ההיתר בכולה קדירה או רק לפי אומד, וצ"ע.

ד. וכן מבואר בשערי דורא (ליקוטים. הובא בקובץ שיטות קמאי, ב' אלפים רי"ג): "איכא דאמרי בקדירה עצמה משערינן פר"י כגון קדירה של היתר שבישלו בה פעם אחר איסור שוב כשבישלו בה היתר לא אמרינן שההיתר הראשון שהיה נבלע בה קודם שבישלו בה האיסור שנתבטל לגמרי כשבלשו בה האיסור אלא שנשאר במקומו ולבסוף כשמבשלים בה ההיתר אחר האיסור חוזר היתר הראשון מצטרף עם ההיתר האחרון לבטל את האיסור האמצעי הבלוע"[כט].

ה. וא"כ כולם פירשו שהבליעות שבתוך הסיר מצטרפות לבטל את בליעות האיסור שבתוך הסיר. וצ"ב, דא"כ כל סיר שבשלו בו קודם יהיה בו, בהצטרפות הרבה בישולים, ס' כנגד האיסור ואז הסיר יהיה מותר וכמעט לא נמצא לנו סיר שנאסר. וזה ממש כנידון הנ"ל, שהבאנו שצריך רוב תשמישו לאיסור, ומשום דבליעות ההיתר מצטרפות, והקשה גן המלך שתמיד ל"א הכי וצ"ע. ובפרט עיין בפלתי (סי' צ"ט סק"ג) שכתב דתוס' איירי באופן שלא היה בבליעות ההיתר שבסיר כדי לבטל את האיסור. רק עכשיו, בצירוף התבשיל יש ס', ומזה הוכיח שלפי תוס' אין דין חנ"נ על בליעות. וא"כ איירי בסיר שנאסר ואפ"ה אח"כ מצרפים את הבליעות הקודמות להתיר[ל].

כט). בעצם ענין בליעות ההיתר בקדירה יש סוגיא גדולה מאוד בראשונים לגבי טיפת חלב שנפלה ע"ג קדירה, אם הטיפה מתבטלת בתוך בליעות שבקדירה, שר"י הזקן בפסקים סי' מ"ג כתב שלא מתבטל, משום שלא ברור שמתפשט בכל הדפנות, ואילו הטור סימן צ"ב בשם מהר"ם מרוטנבורג ובמרדכי תרע"ט ובשו"ת הרא"ש כ סימן כ"ו הובא בב"י ודרכי משה סימן צ"ב, סברו שיש דין חנ"נ על הבליעות שבתוך דפנות הסיר, ואז צריך ס' פעמים ס'. אבל התם מדובר מראש כאשר הטיפה נופלת שהיא תתבטל בבליעות ובתוס' מדובר אפילו אחר שנפלה וא"א לבטל.

ל). ובדברי התוס' עיין במעדני יום טוב חולין (פרק ז אות ט) שהקשה על תוס': "ותמיהני למה הוצרכו לפרש שהיתה כבר בלוע מהיתר". ובפלתי (צ"ט סק"ג) האריך בדבריהם: "והנה התוספות צ"ז ע"ב ד"ה איכא פירש בהא דאמרינן בקדירה עצמו, דאין הפירוש נגד חרסית הקדרה, רק אם בלעה מקודם שני זיתים, ואח"כ איסור זית, דאמרינן בממה נפשך, אם תפליט, גם ב' זיתים הבלועים מקודם תפלוט, ויצטרפו לבטל, ואם לא תפליט, גם איסור לא יפלוט". ומאריך שם שנחלקו התוס' והרשב"א, שלרשב"א בליעות ההיתר שבתוך הקדירה לא מצטרפות להתיר, כי לא ברירא לן אם נפלט. משא"כ לתוס' אמרינן ממה נפשך אם פולט את האיסור פולט גם היתר. ומפרש עפי"ז או"ה ע"ש אריכות דבריו שנראה שכך נוקט למעשה.

ו. אכן, במקרה של התוס׳ לא כ״כ קשה, שהם כתבו שבלע כזית איסור, וא״כ אם יודעים שדפנות הסיר מכילות כמה כזיתים ע״כ שלא יצאו בליעות ההיתר ע״י שנכנס טעם האיסור. משא״כ כאשר בישולו איסור כשיעור כל הדפנות י״ל שבלע כולו איסור.

שיטת העיטור

א. איתא בטור יו״ד סי׳ צ״ג: ״**כתב בעל העיטור אם בישל חלב בקדרה של בשר והיא בת יומא ויש בה ס׳ איכא מ״ד מבשל בה ממין שבישל בה עכשיו כיון שהתבשיל מותר טעם הראשון בטל וקדרה נמי מותרת ואיכא מ״ד כיון דקי״ל כלי חרס אינה יוצא מידי דופיו לעולם טעם הראשון אינו יוצא לעולם** ואינו יכול לבשל בה ממין שבשל בה עכשיו וממין הראשון אינו יכול לבשל בה שהרי האחרון אינו בטל ואין לה תקנה אלא שבירה **וכתב הוא שיכול לבשל בה מאיזה מין שירצה ואני תמה היאך מותר לבשל בה חלב וכי עדיף מהגעלה דאפילו הגעלה לא מהני לכלי חרס** שפולט תמיד מעט מעט״.

ב. הרי שהעיטור דן בבישול חלב בכלי חרס של בשר ב״י ויש בה כדי ביטול לתבשיל, וכתב שהאדם יכול אח״כ להשתמש בסיר לחלב. ״כיון שהתבשיל מותר טעם הראשון בטל והקדירה מותרת״. ואיכא מ״ד שכיון שהוא כלי חרס לא אמרינן שיצא הטעם הראשון, אבל העיטור ס״ל שיבשל איזה שירצה. והטור תמה איך יתכן לומר שיצא הטעם הראשון, כדי להתיר להשתמש לחלב, הרי זה כלי חרס ולא מועיל לו הגעלה, ומאי שנא. ועיין בבית יוסף ובש״ך שהאריכו לפרש את דבריו, אך בלשון העיטור עצמו אין הדברים מתיישבים, ונבאר, וכבר הרחיב בזה בשו״ת חתם סופר (יו״ד סימן פ״ד).

ג. זו לשון העיטור שם: ״ומסבתרא מדגרסינן קדירה שבישל בה בשר לא יבשל בה חלב ואם בישל בנו״ט מדלא אירי בקדירה ש״מ בדליכא נו״ט החלב והקדירה מותרת ומבשל בה חלב דכיון שהוא בטל במה שבקדירה בטל הוא **ונשאר בדופני הקדירה משאר איסור דרובא טעם חלב ומיעוטי טעם בשר** והרי הוא כמשהו ע״י תערובות דרבנן **ואזלינן בתר רובא דחלב** ומה שבפנים אינו עושה בב״ח שתהא איסורו במשהו שהרי אין בו טעם״. הרי שהקשה למה לא דיברו על האם היא נו״ט לקדירה, ולמה דיברו רק על נו״ט לתבשיל. ומזה הסיק שכל שהתבשיל מותר

ה"ה הקדירה מותרת. וטעם ההיתר איננו משום הכשר, אלא על ידי בישול דבר שיש בו רוב חלב גם הבליעות שבתוך הכלי מתחלפות לבליעות של רוב חלב ומיעוט בשר דהיינו אע"פ שקדירה של בשר, ע"י שמבשל בה חלב יוצאות בליעות הבשר ונכנסות בליעות החלב והבשר מיעוט ובטל ברוב.

ד. ואח"כ ממשיך העיטור: "והלכתא מבשל בה בשר ומבשל בה חלב לכתחלה ואם לא בשל מתחלה בשר ולא תבשיל אחר ובשל בה חלב עכשיו שניהם שווים ומבשל בה איזה מין שירצה". וזה מה שהעתיק ממנו הטור, שמבשל באיזה שירצה, וזה סותר למש"כ קודם. ובחת"ס רצה להגיה: "אינו מבשל בה בשר ומבשל בה חלב", ואז יתישב עם מש"כ קודם, ונגד הטור.

ה. והחת"ס מבאר את סיום דבריו, שאם נאסר ל"ש דין זה, משום שס"ל כרבותיו של רש"י בסוף מס' ע"ז, שבשר בחלב נאסר במשהו, מכיון שנאסר בהנאה, ולכן הוצרך שלא נאסר בתוך הדפנות.

וז"ל החת"ס: "ולשונו מגומגם אבל כוונתו מובן ומבואר לעיל בהלכות חלב שדעתו דוקא קדרה שבלע איסור ובשל בו היתר אוסר הוא אם הוא כ"ח אינו יוצא מידי דפיו לעולם שלעולם פולט מעט איסור אך הכא שהבלוע הוא היתר היינו בשר ושוב בשלו בו חלב ס' פעמים בכמות כל הבשר שנתבשל בו בראשונה והותר כל התבשיל **א"כ גם בדופני הקדרה נכנס ס' פעמים חלב נגד בלוע הבשר שבתוכו והשתא אי חוזר ומבשל בו חלב מה ניחוש** שיצא מדופני הקדרה פליטה של בב"ח שכבר נאסר כו' ואי ניחוש לפליטת הבשר לבדו שיצא לתוך החלב שנבשל עתה שנית זהו דבר מועט הוא נגד מה שנבשל עתה וליכא למיחש לי' אפי' לכתחלה וכו'" עי"ש דבריו.

הטעם תמיד משום דלא ידיעינן

א. ועל קושית הגינת ורדים, שתמיד לא אמרינן שהכלי לא בולע כי הוא מלא בליעות היתר, וכן לא אמרינן שאם השתמשו אח"כ בכלי יוצאות בליעות האיסור. צ"ל שהוא כמ"ש הגמ' שלא ידעינן כמה נפיק מיניה. וזה כלל שתמיד משערים כנגד כולו, ולכן ל"א שהוא היה מלא לפני הבליעה ול"א שיצא אח"כ משימוש. וכמו שתוחב כף כמה פעמים, שבאותו קדירה י"א שמשערים רק פעם אחת, ובכמה קדירות אוסרים את כל הקדירות, ול"א שהוציא רק פעם אחת ושוב ניזל

בתר רובא, אלא דנים כאילו הוציא בכל הקדירות. ומ"מ מאוד מסתבר שכל אלו הם דינים מדרבנן, שדנו הכל כשווה. ושוב הדרנא לכלל, שכיון שהאיסור מדרבנן הקילו ברוב תשמישו. עיין הג' שערי דורא (סימן מ"ט) שהביא תשובת רש"י, שכל ספק ב"י אפשר לצרף שמא לא נפיק בשיעור כל הכלי, שמה שאמרו דלא ידעינן כמה נפיק הוא רק ספק עי"ש. ובספר אב בחכמה (עמ' 126) האריך בזה טובא. וכן כתב בשו"ת מהרש"ך (חלק א סימן עז) שכל הדין לשער כנגד כולו הוא ספק, ומצטרף לס"ס להקל עיי"ש. וע"ע בעין יצחק כללי הוראה (חלק ב' עמ' כ"ח) מש"כ בזה.

ב. ועיין במרדכי (תרפ"ה) שלחומרא לא מצרפים את הקדירה ולא את הבליעות להתיר, משא"כ לאיסור בקדירת איסור, מצרפין את הקדירה עצמה דלא ידעינן כמה פלט. ועיין פרמ"ג (צ"ט ס"ד על דברי הט"ז), שבכל קדירה ישנה דהיתר ל"א שהיא כבר מלאה מהבליעות הקודמות, משום שלא ידעינן כמה בלע, ורק כאשר ראה כמה נחסר בשם הר"ן. וזה כהנ"ל, שהכל משום ספיקות שאי אפשר לשער ולכן קבעו כלל שתמיד כנגד כולו וא"כ הכל מדרבנן וכנ"ל.

ג. אלא שסברות אלו שייכות לכאורה רק בחילוק בין חמין לאור, ולא שייכות לצונן, שלא נבלע כלל. ואפשר לומר שע"ז יש את הסברא הראשונה שכתבנו, שצריך להיות כלי לקבל הטעם, ורק על חילוק בין חמין לאור, שבשניהם הכלי עומד לקבל טעם, היו צריכים לסברא חדשה. או שאפשר לומר שמ"מ בלא שימוש רגיל ורצוף יש רק מיעוט בליעות.

♦

פרק ג'

רוב תשמישו להשתמש אח"כ בדבר חריף

א.

לרשב"א איך אפשר להשתמש אח"כ בחריף

א. לשיטת הרשב"א, שרוב תשמישו הוא משום שאינו ב"י דרבנן, הקשו האחרונים, שא"כ יאסר להשתמש בחריף, שהוא מחליא את האיסור, ואין היתר שאינו ב"י.

ובבית שלמה (או"ח סנ"ה) באמת כתב כן, וכן עיין מהרש"ם (ח"א ס"ע), וכן נראה בחזו"א (או"ח סקי"ט).

וזה דבר תמוה מאוד, שהגמ' דנה איך להכשיר כלי וכתבה לעשות הכשר, כאשר בודאי כל אחד מידי יום יעבור על איסור גמור, כשיחתוך בצל או שום. וכן כל הראשונים והשו"ע הורו בפשיטות לעשות הכשר זה, וכל אחד שחותך בצל עובר על איסור גמור. וזה בודאי יקרה לכל אחד בתדירות רבה, ובכל זאת לא הזהירו וגם לא אמרו לעשות הכשר שיועיל שלא יעבור על איסור גמור. וזה לא יתכן כלל[לא]. ובהרבה פוסקים מפורש דלא כן, אלא שגם בחריף יש דין רוב תשמישו. כן מבואר בבית מאיר (צ"ו ג) וכן איתא בחוו"ד. ובבית דוד (סלוניקי, הל' בשר בחלב ססל"ז) ג"כ מפורש בדבריו, וכן איתא בדברי מהרש"ג (שם בסימן ל"ט) שמותר. וכן רש"ק בטוט"ד תליתא (קע"ט). ולכאורה א"א לחלוק ע"ז.

ב. והרשב"א בתשובה תצ"ז באמת הקשה כן על המ"ד לא אסרה תורה אלא ב"י, הרי יש דבר חריף ואיך התורה התירה אחר שאינו ב"י. וכן על האמור בגמ' - גזירה אטו אינו ב"י, הרי יש גזירה אטו חריף. ומזה הכריח של"א במנוגב מחליא אלא רק בבעין מועט שנפגם שאינו ב"י, אבל לא בטעם בלוע, או שזה דין רק בחלתית ולא בשאר דברים חריפים. ומה יענו מי שס"ל שגם במנוגב וגם בכל חריף, ולאו דווקא חלתית. ובאמת השיטה שדוקא חלתית היא שיטה חשובה מאוד. עיין בזרע אמת (חלק ב סימן כ"ז) שהוא רוב הפוסקים. וא"כ יתכן שאנחנו אוסרים רק מחומרא, כל' מהר"ם בטור שכיון שיצא מפי סה"ת לא מורה היתר, וא"כ בעצם הישוב הוא כרשב"א.

ג. ויש שר"ל שאחרי שהגעיל, אז המקצת שנשאר שצריך ליבון לא מהני ע"ז מחליא[לב]. וגם אם זה היה נכון, היה מועיל רק כלפי רוב תשמישו בחמין ביחס לתשמישו באש, אבל על רוב תשמישו בצונן ל"ש לתרץ כן. וזה כמו שהקשינו לעיל על מי שביאר שרוב תשמישו הוא דין בהכשר הכלי וכו' ומ"ש על צונן. והם אמרו שהדחה ג"כ נחשבת להכשר, וקשה מאוד לקבל סברא זו, ואף לדעת

לא). והרי אפי' שימוש בצונן אסור באופן קבוע בכלי אסור, שמא ישתמש בחמין, ולמה לא אסרו כאן משום חריף.

לב). שו"ת דברי מלכיאל חלק ג סימן נו, שפירש את דין רוב תשמישו שע"י שהגעיל גם מה שצריך ליבון הוא משהו. וקשה מאוד הרי יש גם שימוש בצונן.

הרשב"א שהדחה מוציאה קצת מהכלי וגם שיטה זו אינו מוסכמת. ומ"מ כאן לא יועיל הסבר זה, שהרי הדחה ודאי לא מגיעה לתוך הכלי אלא למשהו וא"כ לא יצא הטעם בפנים.

ב.

הטעם שמחליא רק מדרבנן

א. ויש עוד ישוב שגם הדין שדבר חריף מחליא הוא מדרבנן. וא"כ גם ע"ז מהני רוב תשמישו. עיין במהרש"ם (ח"א סע"ה) שתירץ כן ומביא שהפליתי (סק"ב) והפנים מאירות (ח"א סס"ד בשם ח"א), כתבו שכל איסור דבר חריף הוא מדרבנן. וא"כ י"ל דגם על רוב תשמישו לא גזרו חריף.

ומקשה המהרש"ם שהפרמ"ג הוכיח מהרשב"א שדבר חריף דאורייתא. אבל הרי הרשב"א הוכיח מקושייתינו כהנ"ל, שאו שחלתית דווקא או שמנוגב. וא"כ י"ל שהדברים מכריחים אחד את השני, שהרשב"א שס"ל חריף דאורייתא הכריח שזה רק בחלתית משום זה גופא, שאם לא כן, אי אפשר להתיר כלים שאינם ב"י. ומי שלא חש לבעיה זו יתכן שזה משום הא גופא, שס"ל דהוי מרבנן, ולק"מ.

ב. ועיין בפתחי תשובה (צ"ה סק"ד) שהביא מקורות אם דין דבר חריף הוא מדאורייתא או מדרבנן, ומביא משו"ת שיבת ציון (ר"ס ל"ב), שהקשה מה שייך לדון על דאורייתא או דרבנן, הרי זה תלוי במציאות - אם יש טעם או לא.

ג. אבל אי"ז מוכרח כלל, כי מלבד הנושא אם יש טעם או לא יש עוד סיבה גדולה שדין מחליא יהיה רק דרבנן, שהרי עד שהגיע הדבר החריף היה פגום, ועכשיו חזר ונתקן, ומפורש בדברי כמה ראשונים שס"ל כיון שנפגם והותר לא חוזר לאיסורו[לג]. וא"כ י"ל שגם החולקים מודים לסברא זו, ויש בו רק איסור מדרבנן, משום שעכשיו הוא ראוי לאכילה.

לג). עיין פרמ"ג סי' תנ"א מש"ז כ"ז בשם חכ"צ, שדבר שמתוקן ע"י דבש וסוכר נחשב ראוי לאכילה עי"ש. אם נטעו ע"ד כן ועוד שמא דבר ראוי שבא לעשות י"ש וע"י מלאכתו התקלקל לא חשוב קלקול. והפרמ"ג הסתפק שמא חמץ שעפשו ותקנו חייב כרת עי"ש. וזה דלא ככל הראשונים הנ"ל. שכתבו שאי אפשר לתקן איסור שהותר. אבל שמא מי שסובר את הדין מחליא, וס"ל שהבליעות פגומות בעודם בכלי ע"כ יחלוק על כלל זה ויסבור שאפשר להחזיר דבר פגום לאיסורו. אלא שצריך לבדוק אם יש מי שסובר כן להדיא, שמריה דשיטה שפגום בכלי הוא הרא"ה, והוא לית ליה מחליא כלל כמו שהבאנו.

ד. וטענה זו איתא ברא"ה בחידושים (חולין ד"ח) שדחה את הפירוש בגמ' שמחליא, שלא יתכן אחר שנפגם יחזור לאיסורו ע"י שתקנו. עי"ש שמאריך שאי אפשר לתקן נבילה סרוחה ע"י תבלינים, שזה כמו לתבל עפר, ולא נאסר. ומפרש את הגמ' באופן שונה, שאיירי בטיחה בעין, והגמ' רק ר"ל שהתערובת של חלתית אינה פוגמת כמו שמן ויין עי"ש.

ה. וגם בדברי ר"ת בספר הישר (חלק השו"ת) מפורש כן, שהשואל בסי"א הקשה דבכל כלי שאינו ב"י שבישלו בו פעם אחת הבליעה כבר נתקנה[לד], ור"ת השיבו שלדבריו אי"צ להקשות מבישול אחר, אלא גם באותו בישול אחרי זמן כבר נתקן ויאסר, "אלא כי היכי דפשיט לך ראשון ביום או יומים יעמוד דשרי, כך הוא בתבשיל השני, וכי טומאה שבטלה חזרה וניעורה אפי' על ידי איסור כל שכן על ידי היתר גמור". הרי מפורש שכל אינו ב"י אחרי שבישלו בו מחליא ואינה נאסרת, משום שכבר הותר.

ו. ועיין תשובות ופסקים מאת חכמי אשכנז וצרפת (מהדורת קופפר, סי' נ"ג) באריכות, של"מ תבלין כדי לתקן נבילה סרוחה ולחזור ולאוסרו. שאע"פ שעכשיו אינו סרוח, זה רק התבלין אבל הנבילה נשארת בפגמה ואף ללישנא של ר"ל, שאין אומרים חסרה מלח, דהיינו אין דנים רק על טעם האיסור מצד עצמו אלא מתייחסים לכלל התבשיל, וא"כ הכא תהיה סברא זו לחומרא ויחשב מתוקן, כי מ"מ אחר שהותר לא חוזר ונאסר. "ולא דמי לקורט של חלתית דאינו בא לידי פגם לעולם" דהיינו דהוקשה לו שגם התם כבר הותר ואיך יחזור ויאסר. ותירוצו צ"ב. ושמא ר"ל שכלפי החלתית מעולם לא חל ההיתר שאינו ראוי לגר. וצריך לבאר הדברים.

♦

לד). כתבנו במקומו שזה כפי' בתוס' בסוף ע"ז, שדנו שבבישל בתוך ב"י נדון המע"ל משעת הבישול האחרון. וכן מבואר בסה"ת שהבישול משביח מה שבקדירה ולא רק משום חענ"נ, וכאן מפורש שגם אחר שנפגם מהני.

ג.

תירוץ האחרונים שמהני ע"ז רוב תשמישו באינו חריף. וביאור דבריהם

א. בפלתי (צ"ו סק"ב) כתב על קושית הרשב"א הנ"ל, איך מותר כלי מדין אינו ב"י הרי חריף מחליא, וכתב: "ויותר נ"ל כמ"ש הרשב"א דאזלינן בתר רוב תשמיש וכיון דרובא לאו בדבר חריף אי"צ הגעלה".

וכך כתב בשו"ת תורת חסד (או"ח סי' מ'): "ולכאורה קשה דהא בתשו' הרשב"א (סי' תצ"ז) הקשה בהא דלא אסרה תורה אלא קדירה ב"י דלמה לא ניחוש שמא בישל בה הנכרי דבר חריף שאינו נפגם כו'. וכן הקשה שם הרשב"א עוד (וגם האחרונים הקשו כן) דניחוש שמא יבשל בה הישראל דבר חריף דחורפיה יהיה מחליא לשבח את הבלוע בכלי שנפגם. ועיקר התירוץ ע"ז הוא דיש לילך אחר רוב תשמישו. ואכתי קשה לר"ע דאיהו ג"כ ס"ל בפסחים דלא אסרה תורה אלא קדירה ב"י. והא ר"ע חייש למיעוטא ואמאי לא חייש הכא לדבר חריף כנ"ל. וכן הקשה בכו"פ ר"ס צ"ו".

והחזו"א הנ"ל, שאסר רוב תשמישו בחריף, ג"כ יתכן שמתכוון לזה שז"ל או"ח קי"ט ט"ו "וכל דין הכרעת רוב תשמישו הוא דוקא **באין דרך תשמישו בדבר חריף**". ולא רחוק שמתכוון כפליתי ותו"ח. ולא לאסור להשתמש בחריף, כמ"ש שזה תמוה.

ב. וכמובן שכ"ז פלא: א. שהרי הרשב"א הקשה מדין דאורייתא על כלי מדין, כמ"ש האחרונים. ומה שייך ע"ז רוב תשמישו. ב. כמשה"ק בשערי תורה (חלק ב' כלל י"א, מחזיקים מאיסור פרט ב') מה שייך רוב ומיעוט, הרי הרוב אינו מתנגד למיעוט. שאם אתה דן על מעשה מסוים שייך בזה גדר רוב. אבל הרוב לא אומר שלא ישתמשו בו במיעוט. ופשיטא שזה שבד"כ חותכים בו דברים לא חריפים לא קובע שלא יחתכו בו דברים חריפים. הרי העובדא היא שחותכים בו דברים חריפים. ורק אם לא שכיח שיחתכו דברים חריפים י"ל כמ"ש הרשב"א אם חלתית דוקא. אבל לא תלוי ברוב שימוש ופלא.

ג. ונראה לומר שכו"ע מודים לטענת הראשונים, שכל שהותר אינו חוזר ונאסר. אבל התשובה ע"ז, שמראש לא חל היתר כלפי שימוש של חריף. שהרי מראש

ידעינן שכלפי שימוש בחריף הטעם לא יהיה פגום. ויתכן שזו כוונת הלשון הסתומה שבפסקי אשכנז וצרפת הנ"ל, שאע"פ שדבר שהותר אינו חוזר ונאסר, חילתית אסורה שלעולם אינו פוגם. ולמשנ"ת מובן, שהוא טעם שמעיקרא לא חל היתר לענין שימוש עם חלתית.

ולפי הקדמה זו יתכן לפרש את כוונת האחרונים, שדבר שרוב תשמישו אינו חלתית, כאשר דנים אם הותר הטעם שאינו ב"י דנים שהותר באופן מוחלט, שהרי אין שימוש החלתית בפנינו, שנאמר שאינו מותר כלפי שימוש זה. וא"כ גם אם חוזר ומשתמש בחלתית נחשב שמתקן דבר שכבר הותר. משא"כ דבר שיש לו תשמיש רגיל בחלתית, מראש ע"כ דנים על שימוש בחלתית, ושוב אי אפשר להתיר כלפי שימושים אלו. וא"כ מראש ההיתר חל רק כלפי שימושים שאינו חריפים ולא כלפי חריפות ולא נחשב לתקן דבר שכבר הותר ופשוט.

ד. אלא שכמובן שכל זה תלוי במחלוקת הרא"ה ורשב"א אם הבלוע בכלי פגום לגמרי עד שאינו ראוי לגר, או שהוא ראוי ורק שהטעם שהוא נותן בתבשיל אינו משביחו. לרא"ה חל בזה היתר גמור, משא"כ לרשב"א בתוך הכלי הוא אסור ורק כאשר יצא הוא נפגם. וג"ז תלוי אם בכלי יש שם איסור לטעם, שלראב"ן ור"ת שהובאו בתוס' ר"י מפאריז בתוך הכלי אין שום דינים ורק כאשר יוצא יש דינים, וא"כ כל שכאשר יצא ודאי יפגום ליכא איסורא. אבל לא ברור ששייך לומר שחל היתר על דבר שאין לו דינים. משא"כ לר"ן וסיעתו, שגם בתוך הכלי יש דין נותר, ל"ש לומר כן. אבל צ"ל שלכו"ע הדין חל עכשיו לעניין שאינו אוסר תבשילים, כמדומה שבזמנו היו ראיות שלכו"ע ההיתר חל עכשיו וצריך לשנות פרק זה.

ד.

שיטת השב יעקב שחריף מהני רק על פגם מחמת הכלי

א. עיין שב יעקב (יו"ד ל"ג) שהאריך בענין יי"ש שנעשה משמרי יין בכלי נחושת, שעשו בו קודם יי"ש משמרי סתם יינם. וכתב שבש"ך (צ"ה ס"ק ז') כתב שחורפיה דתבלין משויא ליה כאילו האיסור בעין. וא"כ מהני רק בדבר שאם היה בעין לא היה נפגם וע"י בליעת הכלי נפגם, משא"כ דבר שגם בעין נפגם לא נהיה אסור,

שלא שמענו מי שלוקח פגום ומכשירו ע"י חריף שאוסר. לפיכך, שמרים ויין בכלי מתכת כיון שגם הבעין שלו נפגם בזמן מרובה לא מועיל דבר חריף לתקנו וזה חידוש גדול ולפי"ז צריך לבדוק כל מאכל כמה זמן לוקח לו להתקלקל כאשר הוא בעין, ושוב לא יאסור בשימוש בחריף.

ב. ובפשיטות י"ל שמכוון הוא לדבר מציאותי, שכל שגם מחוץ לכלי היה נפגם לא מהני חורפיה להחזירו לתיקונו. אבל זה לא יתכן, שהרי כתב שהטעם הוא משום שכל הותר לא חוזר ונאסר, הרי שמשמע שעכשיו מתוקן, ומ"מ נשאר מותר. וצ"ל כך- שס"ל כדעת הרשב"א, שהטעם בתוך הכלי לא פגום מצד עצמו, אלא רק כאשר הוא נכנס לאוכל. וכל התיקון של חריף הוא משום שלא נפגם עדיין בעודו בכלי. משא"כ דבר שגם מחוץ לכלי היה נפגם, ע"כ גם בתוך הכלי נעשה פגום, שמה גרע מה שהוא בתוך הכלי, ושוב לא מהני תיקון של חריף לזה, שהרי כבר הותר. ומ"מ מבואר חידוש גדול לדינא, שכאשר עבר זמן שהאוכל היה מתקלקל, גם הבליעות הותרו לגמרי.

ג. וקצת צ"ע אם במציאות הדבר כן, שכל מאכל שנפגם כדבר בעין, גם כבליעות נפגם. לנו לא מוכרת מציאות של טעמים הבלועים בכלי, שעד זמן מסוים הם מתוקנים ומזמן מסוים הם נותנים טעם מקולקל[לה]. ומסברא י"ל שכבליעות יבשות אין הם מתקלקלים, כמו שאנו רואים שאוכל בעין שמתיבש על הסיר אינו מתקלקל כמו מאכל בעין. ולכן צ"ע לסמוך על היתר זה.

ד. אבל י"ל לאידך גיסא, שהשב יעקב מתכוון לדין, שהרי הביא את הש"ך שזה כמו בעין, ואם ר"ל שזה הכרח מציאותי, שמה שמתקלקל בעין ה"נ בכלי, הרי זה לא קשור לש"ך, שהש"ך אמר דין שחריף הוא כמו בעין. ובודאי לא בא לומר שיעור תיקון שמהני רק לבעין אלא בא לומר דין.

וא"כ י"ל שכונתו כמ"ש התוס' ע"ז בשיטת ר"מ (עי"ש בכמה מקומות), שאוכל שנפגם מחמת הכלי ומצד עצמו אם היה בעין היה מתוקן ל"ח אינו ראוי לגר. וזו סברא מסוימת, שקלקול מחמת הכלי ולא מחמת עצמו לא חשיב קלקול.

לה). וזה לא קשה שהרי הכלים שלנו שיעי, ובאמת אין טעם. עיין מה שהזהירו הפוסקים (ר"ן חולין דף מ"ד והובא בדרכי משה יו"ד קכ"א או"ט) בהגעלת כלים, שמגעילים הרבה כלים המים כבר נעשו סמיכים ול"ה מים אלא רוטב ול"מ להגעלה.

וא"כ י"ל שזה כונתו, שאף לדידן, שנקטינן שקלקול מחמת הכלי חשיב קלקול, מ"מ ל"ח שהאיסור נפקע והדבר הוא היתר מצד עצמו, אלא הוא דבר חיצוני שגורם היתר לאיסור. וע"ז מהני תיקון החריף להשיבו לגדר העצמי שלו, שהוא ראוי. משא"כ כאשר הוא מקולקל מצד עצמו ל"מ לתקנו. וזו כונת הש"ך להבנת השב יעקב, שחריף מהני לתקן פגם מחמת כלי ולא מחמת עצמו, והדברים מאירים.

♦

פרק ד'

האם רוב תשמישו נפסק להלכה, ומה הדין בדיעבד לרמ"א

א.

מחלוקת המחבר והרמ"א והדין בדיעבד

א. איתא בשו"ע או"ח תנ"א ס"ו: "כל כלי הולכין בו אחר רוב תשמישו; הלכך קערות אף על פי שלפעמים משתמשין בהם בכלי ראשון על האש, כיון שרוב תשמישן הוא בעירוי שמערה עליהן מכלי ראשון, כך הוא הכשרן. הגה: ויש מחמירין להגעיל הקערות בכלי ראשון וכן הוא המנהג. וכן בכל דבר שיש לחוש שמא נשתמש בו בכלי ראשון, כגון כפות וכדומה לזה. ויש מחמירין להגעיל כל כלי שתיה אעפ"י שתשמישן בצונן, משום שלפעמים משתמשין בהם בחמין; וכן הוא המנהג להגעילן, ובדיעבד סגי להו בשטיפה".

ב. הרי שהמחבר פסק בפשיטות את דין רוב תשמישו, והרמ"א אסר. וצ"ב אם הרמ"א אוסר גם בדיעבד או רק לכתחילה, דהיינו כלים שרוב תשמישן בצונן ואי אפשר להכשירן כגון כלי חרס וכד', או כלים שרוב תשמישן בכלי ראשון ואי אפשר ללבנם מפני שיתקלקלו, האם אוסר גם בדיעבד.

ג. ובפרמ"ג (מש"ז י"א, בסופו) מדייק מהרמ"א שהתיר בדיעבד רק במקרה האחרון של כוסות שמדובר באופן שכלל לא יודע שהשתמשו בהם בחמין, ורק חיישנן לשימוש לא שכיח. אבל משמע שבדינים הראשונים, כשודאי השתמשו בחמין, אינו מתיר גם בדיעבד. והמשנה ברורה הכריע דלא כן - על פי אליהו רבא, ח"י,

מקור חיים וגר"ז. אבל לא ברור אם הוא עוסק באיסור המאכל, בחמץ שאסרו באינו ב"י, או גם להשתמש בכלי במקרה שאי אפשר להכשיר. שהרי לענין אינו ב"י מאכל נחשב בדיעבד ולא אסרינן ואילו כלים אסרינן באי אפשר להכשיר[לו].

ד. וביו"ד קכ"א סעיף ה' כתב ברמ"א: "ואפילו כלים שתשמישן בצונן, אם יש לחוש שחממו בו יין, כגון כלי כסף, נוהגין להגעיל, ואין לשנות. ואפילו תיבות ושלחנות הנקחים מן העובד כוכבים, נוהגין להגעיל שמא נשפכו עליהם חמין. ודוקא לכתחלה, אבל בדיעבד אין לחוש לכל זה. וכלי חרס שנשתמשו בו בצונן, מאחר דאי אפשר בהגעלה, מיקרי דיעבד וסגי ליה במריקה ושטיפה היטב". ולכאורה מפורש שכל"ח, מכיוון שאי אפשר להכשירם בהגעלה, מותר להשתמש. אבל עיין בש"ך שם שהביא שמקור דברי הרמ"א הם באו"ה, ושם מפורש של"ל כלל את דין רוב תשמישו והוא אוסר אפילו בדיעבד. ומה שמתיר כלי חרס הוא באופן שלא ידוע שהשתמשו בהם בחמין, וא"כ זה כמו הדין האחרון ברמ"א, שגם הפרמ"ג מודה שמותר בדיעבד, ולא באופן רגיל של רוב תשמישו. אבל לא ידעינן בדעת רמ"א עצמו אם הוא אוסר בכלים בדיעבד או לא.

ה. ויש קצת ראיה מדברי הגאון שם ומעוד פוסקים, שכתבו שהמקור לדין שבדיעבד מותר הוא הדין מרדה של גויים. ושם איירי רק באופן שבלאו הכי לא יהיה לו לחם, ולא שהוא רק רוצה להשתמש בכלי. שהתם איירי באינו ב"י רגיל ותוס' חדשו להתיר באי אפשר באופן אחר. וא"כ לא למדו שהרמ"א מתיר תמיד בדיעבד.

ו. ועיין חזו"א (או"ח קכ"ב סק"ד) שכתב: "ולפיכך אם הצלוחיות של חרס, ורוב תשמישן באופן שהן מותרין, **אם אין לו לאדם כלי אחר הן מותרין.** אבל ראוי לעשות להן הגעלה ג"פ דמה דאפשר ראוי להחמיר". ועיין כף החיים (תנ"א ס"ק ק"ח) שכתב: "ואם הוא כלי שיתקלקל ע"י הליבון אפשר דהוי כדיעבד ויש לילך

לו). דהיינו שהרמ"א עצמו נראה שמתיר להשתמש בכלי, שכתב בשטיפה סגי. אבל זה באופן שלא ידוע שהשתמש באיסור. והאחרונים שכתבו שבדיעבד סומכים על דעה ראשונה לא כתבו כן על דברי הרמ"א אלא כדבר בפנ"ע. וא"כ יתכן שדיברו רק על אוכלים, שנחשב בדיעבד. ומזה שהמשנ"ב הביא את דברי האחרונים כמחלוקת על הפרמ"ג קצת נראה שמדובר גם על כלים. אבל בהמשך דבריו, שנביא להלן, הביא לגבי כלים את הפרמ"ג שאוסר ומתיר רק משום דברי הבית מאיר, שכתב סברא מחודשת ולא משום שסמכינן על הדעה ראשונה נראה שכלים ל"ח בדיעבד.

אחר רוב תשמישו אם אינו ב"י אבל אם אפשר לו באחר יש להחמיר". הרי בשניהם נראה שרק כאשר אין כלי אחר התירו בדיעבד.

♦

ב.

אחרונים שכתבו שהרמ"א לא מדינא

א. ועיין בשער הציון (תנ"א ס"ק נ"א) ז"ל: "כתב הפרי מגדים דלפי זה קערות של בדיל שאופין בו לפעמים עוגות על תנור גרוף מן הגחלים אין לו תקנה, דהלא צריך לכתחלה ללבנו ויהיה ניתך על ידי הליבון, ובספר בית מאיר מצאתי דמכל מקום בקערות אלו **אם ידוע שאינן בני יומן** מתשמיש זה של אפית עוגות נוכל לסמוך על דעה ראשונה וסגי בהגעלה לכתחלה, **וכתב דכן ראוי להורות**". ומסדר דבריו ברור שכך מכריע לדינא, ומ"מ המעין בתו"ד יראה שהבית מאיר לא התיר משום שדין רוב תשמישו הוא רק לכתחילה, אלא משום טעם מחודש, שצ"ע לסמוך ע"ז.

ב. זו לשון הבית מאיר (שם): "אומנם הקערות אלו שרוב תשמישם ע"י עירוי אם ידוע שאינו ב"י אז אף הפר"ח שמחמיר מ"מ מעתיק מסקנת תשובות מ"ע סימן צ"ו בלשון זה וכו' (שבב"י אין היתר רוב תשמישו משא"כ באינו ב"י) וכן מבואר היתר זה ברשב"א שבב"י, ואף שדברי התשובה אמורים למ"ד הולכין אחרי רוב תשמישן מ"מ מדהעתיק הפר"ח הדברים על מנהג המחמירים כנראה דעתו שאין המנהג להחמיר אלא בסתם ואפשר שהשתמשו בו ע"י האור בתוך מעל"ע וכו' **וכן הגון להורות**". וכך הרי לשון שער הציון "אם ידוע שאינו ב"י" והרי כו"ע לא התירו בב"י, וזה כמ"ש הבית מאיר שמ"מ אסרו בסתמא, אבל לא בידוע שלא השתמשו.

ג. וכך באמת מבואר בפר"ח שם, שכתב על דברי הרמ"א שמחמירים, שכך ראוי להורות ומביא מקורות לזה, ומסיים: "ומצאתי כתוב בשם הרמ"ע מפאנו בתשובה סימן צ"ו שאם הכלי הזה שרוב תשמישו בחמין הוא בן יומו מאותו המעוט שנשתמש בו על ידי האור צריך ליבון, ואם אינו בן יומו הואיל ונותן טעם לפגם הוא ואין איסורו אלא מדרבנן הולכים אחר רוב תשמישו ואין צריך ליבון". וזה פלא, דהרי הרמ"ע מדבר לשיטות שמותר רוב תשמישו, ומבאר משום שאינו ב"י

דרבנן. אבל איך אפשר לפסוק של"א רוב תשמישו, ואז לכתוב מ"מ באינו ב"י אפשר להקל. וזה משה"ק הבית מאיר, וכתב שמ"מ המנהג להחמיר רק באופן שיש צד שמא הוא ב"י ולא כאשר הוא בודאי אינו ב"י.

וא"כ מבואר שכו"ע ס"ל שאי אפשר להתיר את הכלי בדיעבד משום שאי אפשר להשתמש. אלא שהבית מאיר אמר דין חדש, וכ"מ בפר"ח והסכים שער הציון, שכל החומרא של מיעוט שימוש היא רק בספק שמא הכלי הוא ב"י ולא כאשר הוא בודאי לא.

וכדברי הבית מאיר איתא ג"כ בחיי אדם כלל קכ"ה, אחרי שהביא שלא סומכים על רוב תשמישו באינו ב"י, כתב "ומ"מ אם הכלי אינו ב"י הולכין אחרי רוב תשמישן ואי"צ ליבון פ"ח תנ"א ו' בשם תשובות מ"ע מפאנו צ"ו". דהיינו כבית מאיר שיש חילוק בין סתמא לבין ידעינן שאינו ב"י.

ד. ועיין בשו"ת בית יצחק (יורה דעה א סימן קמו) שהשואל היה פשוט לו כבית מאיר והפר"ח, שגם האוסרים אסרו רק בספק ב"י ולא בודאי אינו ב"י. והבית יצחק טען רק שבפסח, כיון שלדידן נטל"פ אסור, אי אפשר להתיר רוב תשמישו עי"ש, אבל בעלמא הוא מסכים עם השואל, וזה כבית מאיר. ועיין שו"ת זכר יהוסף סימן קנ"ב שג"כ הביא את הבית מאיר לדינא. ועיין זקן אהרון תנינא (יו"ד מ"א) שג"כ הסכים כן[לז]. ועיין במנחת פתים (הוספות לאו"ח) שהביא את הבית מאיר, וכתב אבל בשו"ע הרב נראה להחמיר גם בזה לכתחלה.וכמובן שזה מחודש מאוד לומר שהרמ"א, שאסר רוב תשמישו, הוא רק משום חשש ב"י ולא משום שלא סובר לאסור רוב תשמישו, כמו הראשונים שאוסרים. ומאוד מחודש להקל ע"פ סברא מחודשת זו. אבל כל הפוסקים הנ"ל כך הכריעו וצ"ע.

דהיינו שהם סברו שלהלכה אזלינן בתר רוב תשמישו, וגם דברי הרמ"א הם חומרא מטעם אחר ולא משום שהוא חולק על עיקר הסברא.

♦

לז). רק שהוא הוסיף מדיליה, שנ"ל שכו"ע מודים באינו ב"י שאזלנן בתר רוב, שהרי מ"ט בעי הכשר אטו ב"י. וא"כ יועיל הכשר כל דהו. אלא שיש לגזור שהרואים יחשבו שבבן יומו מהני הכשר זה. וא"כ כאשר רוב תשמישו כך שוב הרואים יתלו שכך נעשה, וכו"ע מודו. וכמובן שזה דלא כמאן.

ג.

שיטת הט"ז מפני הרואים

א. ועיין בט"ז (ס"ק י"א) על הרמ"א כאן: "להגעיל הקערות. נראה טעם חומרת' מפני המון העם דלא ידעו לחלק בין רוב תשמישן בכלי ראשון או לפעמים. ורמ"א כ' וכן בכל דבר כו' כגון כפות כו' ונראה דכפות חמירי טפי דשכיחי טובא דמהפך בהם בקדירה אצל האש". הרי שג"כ הסיב את כונת הרמ"א מחשש לשיטות שאין רוב תשמישו לגזירה משום הרואים.

ועיין במשנ"ב (תנ"א ס"ק ק"נ) שכתב דאע"פ שמחמירים להגעיל אפי' ברוב תשמישו, מ"מ מהני בעירוי ג' ימים. והחזו"א (קכ"ב ד') תמה מה מועיל הכשר שאינו מועיל לקיים את החומרא. ושמא גם המשנ"ב ס"ל כט"ז וצ"ע. עיין במשנ"ב שם ס"ק קי"ד על שימוש במגשים שבדיעבד מהני עירוי ומציין ס"ו ובהג"ה. ובשער הציון ס"ק קמ"ד "כן משמע מח"י וש"א **ופשוט הוא דמדינא צריך לילך בתר רוב תשמישו** וכדלעיל בס"ו". הרי מפורש שס"ל שהרמ"א הביא חומרא בעלמא ובדיעבד לא מחמירים.

ב. עיין שבט הלוי (חלק ד סימן עד) שכתב: "ועל עצם החומרא דאולי פעם אכל דבר גוש חם, עכ"פ רוב אכילותיו אינם כן וכבר נפסק באו"ח סי' תנ"א ס"ו דהולכים אחרי רוב תשמישן, ואפילו להרמ"א המחמיר בזה הא כ' הט"ז שם ס"ק י"א ופמ"ג שם דאינו מעיקר הדין, וע"כ פסקו האחרונים שם דדיעבד סומכין על רוב תשמיש שאינו אוסר עד כדי הגעלה בכלי ראשון, ובעלמא דבר פשוט שעלינו להחמיר, אבל בכה"ג הי' דעתי להקל כדיעבד כאשר סיימתי שם בתשובה דעלינו להעמיד הדין על בוריו בדבר שאין רוב הצבור יכולים לעמוד בו - ואם רוב הצבור יכולים לעמוד בו או שאינו שעת הדחק פשיטא דטוב לעשות עכ"פ עירוי מכלי ראשון לחוש להנ"ל".

ג. הרי דהם ג"כ פירשו שהרמ"א לא מדינא אלא מחששות. וצ"ע מנ"ל דבר זה. ועיין תיבת גומא לפרמ"ג פ' בהעלותך על התבניות הנ"ל: "וכי תימא הולכין אחר רוב תשמישו, בסעיף ו' **הא הר"ב החמיר, ויראה מדינא וכי הבליעה שבה להיכן הלכה לדידן נותן טעם לפגם בפסח אסור,** בשלמא להמחבר שפיר דמלתא דלא שכיח לא גזרינן אטו בן יומו ואי"ה בפריי אאריך". וכעי"ז במש"ז ס"ק י"א הרי

נקט שהרמ"א מדינא. דלא כמ"ש השבט הלוי בשמו, שהתם רק מתחיל לפרש את דברי הט"ז. והטעם לאסור משום הבליעות להיכן הלך. ובפסח אין קולא בשאינו ב"י. וכבר הקשו כן האחרונים. ור"ל משום שג"ז דין דרבנן. ומ"מ לדבריו מבואר שבשאר איסורים הרמ"א לא החמיר מדינא[לח].

♦

ד.

מה נחשב מיעוט שימוש

א. לשון הפרמ"ג שבאינו ב"י הוא משום מילתא דלא שכיחא לא גזרו בה רבנן. וזה מחודש מאוד שלא מהני מיעוט אלא צריך להיות מילתא דל"ש. וא"כ שימושים שמפעם לפעם יהיו אסורים. ובכל הפוסקים והראשונים נראה שכל שאינו דרכו מותר, ולא הצריכו שיהיה בגדר מילתא דל"ש לא גזרו רבנן[לט] והרשב"א והבאים אחריו כתב שכיון שזה דרבנן הקילו, ולא שזה מילתא דל"ש. ועיין במגילת ספר סוף יו"ד שכתב לבאר את דברי השו"ע בסי' תנ"א ס"כ "תיבות ששומרים בהם אוכל צריך להכשיר משום שלפעמים נשפך עליהם אוכל". ומקשה הרי לפי המחבר רוב תשמישו מותר. ומתרץ ע"פ הנ"ל, שאע"פ שלא רגיל מ"מ אינו בגדר לא שכיח. והעתיקו דבריו בספרים אחרים. ולפי"ז יוצאת חומרא גדולה בשיש וכיור, שלא מהני מה שרוב תשמישו בצונן, כי לפעמים נשפך, וזה בגדר שימוש שכיח. וזה הוא אותו מקרה של תיבות[מ]. וכן ראיתי מפרשים בחצובות

לח). עיין שרידי אש סימן ל"ו ז"ל: "אולם מצאתי בכה"ג יו"ד סי' קכ"א, שהרמ"א לא החמיר אלא לעגין פסח, אבל לא בשאר איסורים. וכן הביא באו"ח סי' תנ"א ובשד"ח מערכת הא אות ב"ט בשם ספר קהל יהודא, שחומרת רמ"א אינו, אלא לענין חמץ, אבל לא בשאר איסורים". ועיין רשב"א בשו"ת ח"ג רע"ט "אלא שלא הלכו בהכשר הכלים אלא אחר תשמישן, ומ"מ נהגו עכשיו בפסח להגעיל את הכל משום חומרו של חמץ".

לט). עיין לבושי מרדכי אפשטיין ס"ו שאינו ב"י אינו איסור על הטעם אלא תקנה על הכלי לאוסרו ולכן אזלינן בתר שם הכלי וכעי"ז באגרות משה.

מ). ובפוסקים יש קולא שבמיעוט דמיעוט כו"ע מתירים. עיין הג' חתם סופר על השו"ע רנ"א ג' שבא לישב סתירה בשו"ע, שבחמץ לא מצריך ליבון בסכינים וביו"ד קכ"א ז מצריך ליבון, ובביאור הגר"א כאן כתב שהדין ביו"ד הוא חומרא בעלמא, שהשו"ע פסק רוב תשמישו. ובחת"ם כתב "נ"ב אע"ג דביורה דעה (קכ"א ז') פסק דסכינין מלבן משום מיעוט תשמישו ע"י האור, וי"ל **דחמץ הוה מיעוטא דמיעוטא ע"י האור וק"ל**". וכ"כ בתשובות שלו יו"ד קי"ד, שגם מי שאסור ברוב תשמישו, מודה במיעוטי דמיעוטא.

שצריך הכשר בגלל שנשפך מהסיר, שהוא משום שזה שכיח, באופן של"מ רוב תשמישו. עיין מאמר של רבי גבריאל ציננער בירחון המאור (שנה ל"א קונטרס ד').

ב. ולשון השו"ע בדין תיבות לא נראה כן כלל. שלשונו היא "רגילים להכשיר", וכן הלשון בטור, ואינו לשון חיוב כלל אלא מנהג. ובגר"ז כתב נהגו ישראל. ובגליון רש"א ציין לסוף תנ"ב, שאיתא בשו"ע שרגילין לאחר הגעלה לשטוף את הכלי. וזה מנהג בעלמא לכתחילה. וא"כ אדרבה משמע שאינו מדינא כלל. ועיין באור לציון שכתב כן. וכן עיין באור לציון ח"ג הערות פרק י הערה י"א ששיש וכיור רוב תשמישן בצונן, ולכן אי"צ להחליפן משימוש איסור כאשר אי אפשר להכשיר. וזה כהנ"ל שזה הוא מנהג בעלמא.

ג. ודין חצובות כבר התבאר בדברינו לעיל, שהגאון והפר"ח כתבו שיש רוב תשמישו וזה חומרא בעלמא. אלא שצריך לבאר אם החומרא היא לדונו כאילו אין כאן רוב תשמישו, ולפי"ז יש לאסור עוד דברים. או שזה מנהג על תיבות וחצובות, ומה שנהגו נהגו ואין ללמוד משם לשאר מקומות.

ד. ויש ראיה גדולה בפוסקים, שברמ"א מפורש בתנ"א ס"ו שיש על כפות דין רוב תשמישם ורק מיעוט בכלי ראשון. והרי שכיח טובא להוציא אוכל מסיר שהוא כלי ראשון, וכן לערבב סיר שע"ג האש. ובכל זאת דינו כרוב תשמישו. וכבר העיר בזה הגר"ז סתנ"א סעיף ל"ב, שחשיב רוב תשמישו בכלי שני אע"פ שמערבבים איתם את הקדירה ומוצאין מן הקדריה, וכן בערוך השולחן כתב כן[מא]. ולפי הגדר שצריך להיות שימוש לא שכיח לא יתכן כלל. וע"כ שגדרו הוא כמו שכתבנו, שצריך שזה יהיה צורת הכלי ושימושו לכך, וסכו"ם אינו עשוי ומיוחד לערבוב סירים. וא"כ זו

ועיין שו"ת ר' יצחק אלחנן סימן מ"ו "אך לדינא נראה לי דכיון דהפרי תואר ביו"ד שם (סימן קכ"א ס"ק י"ב) דעתו להקל בהסכינין על ידי הגעלה לבד, ועל כן אף דבהסכינין נהגינן להצריך גם השחזה, היינו לפי דאפשר לתקנן על ידי השחזה, אבל בהמזלגות דאם לא נתיר על ידי הגעלה לבד אז יהיה לו פסידא משום דעל ידי הליבון יתקלקלו, על כן יש לנו לסמוך בכהאי גוונא על שיטת הפרי תואר, ועיין במג"א (סימן תנ"א ס"ק ו'), וגם יש לומר דמזלגות אין בהן אף מיעוטא המצוי, ועיין בתשובת רע"א (סימן מ"ג), וקצרתי בכל זה".

מא). שמבאר שצריך לחשוש לרמ"א שאוסר מיעוט שימוש שהרי דרך להוציא. הרי שעדיין נכלל בדין רוב.

ראיה ברורה שלא די בשימוש שכיח, אלא צריך שהכלי יהיה מיועד לכך, ודלא כמגילת ספר[מב].

ה. ונראה שבראשונים יש נידון בענין זה. שהרי על סכין מבואר שצריך הכשר בכלי ראשון. והקשו הראשונים בעבודה זרה דף ע"ו שדרכו להשתמש בכלי שני. והביאו מבה"ג שלפעמים תוחבים את הסכין בסיר להוציא מאכל. "והגעלה מיהא צריך בכלי ראשון **דזימנין דמעייל ליה לדודא דבשרא לאסוקי בשרא בה והו"ל כעין כפא**". וקשה שמ"מ אי"ז השימוש הרגיל שלו. ובראשונים יש כמה תירוצים. הרמב"ן ורשב"א כתבו בתירוץ הראשון "והאי תשמישתה שכיח ביה טפי והילכך לא סגי ליה בכלי שני", וא"כ מפורש שגם תשמיש שהוא מיעוט, אם הוא שכיח טפי מחייב הכשר. והרי חשש תחיבת הסכין לתוך הסיר הוא אותו חשש של הכנסת כף לתוך הסיר שהתירו הרמ"א והגר"ז. והבה"ג דימה סכין להדיא לכף. ולכאורה מוכרח שהרמ"א וש"פ לא פסקו כתירוץ זה של הרמב"ן, אלא כתירוצים האחרים שבראשונים כפי שיתבאר.

ו. וברמב"ן ממשיך: "ועוד דמינה ומינה מכלי ראשון לא פליט ולא סגי ליה בכלי שני, מצריך ליה כלי ראשון. ומסקנא בתר עיקר תשמישתיה אזלינן כדתנן שדרכן להגעיל להטביל וללבן ואין חוששין לשלא כדרכן, ואף על פי שפעמים שאדם משתמש בהן בחמין כגון כוסות וצלוחיות שהוא מפשירן כנגד האור ומערה לתוכן רותח ואעפ"כ הכשירן בהדחה כעיקר תשמישתן, **והני נמי כיון דזימנין בנורא וזימנין בדודא ושכיח ליה כל שעתא ושעתא תשמיש רותח בשני מידי כלי ראשון לא נפיק**." וכך מסיק הרשב"א. הרי משמע שגם לדבריהם רק בכלי ששכיח תמיד בכלי שני מצטרף שימוש בכלי ראשון להצריכו הכשר בכ"ר, וכעין סברת הר"ן שנביא. אבל דבר שאינו דרכו בכ"ש גם הרמב"ן יודה. ונפק"מ שגם אם הרמב"ן יאסור כפות מ"מ שיש ושולחנות יתיר, שהרי אין דרכם כלל בבליעות.

ז. ובר"ן בפסחים (דף ח מדפי הרי"ף) כתב: "ומיהו כלי ראשון בעי דזימנין דמעייל להו בדודא דבשרא והוה ליה כעין כפא וכן כתב הרב בעל הלכות גדולות ז"ל ואף

מב). אם לא שאז ההרגלים היו אחרים לגמרי. כפי שטענו שבישלו על אש פתוחה והשתמשו רק בכלים מיוחדים. אבל במציאות אינו נכון שהיו גם כיריים, וגם בתוך התנורים שלהם היו מקומות לבשל מבחוץ שהיו בחום בינוני כפי שהבאר בהרבה אחרונים לגבי חזרה ולגבי איסור התנור. ולא תמיד השתמשו בסירים גדולים. ועיין רשב"א בשו"ת ח"ג רע"ט "וכי נשתנה תשמישן של כוסות מאותו זמן לזמננו, עולם כמנהגו נוהג"

על פי שבענין זה אינו עקר תשמישו כיון שפעמים משתמש בו ע"י האור ממש ולפי אותו תשמיש צריך לבון ופעמים שהוא משתמש בו בכלי ראשון וכמו שכתבתי **ומפני אותו תשמיש צריך הגעלה בכלי ראשון אף על פי שהרבה פעמים הוא משתמש בו בכלי שני הטילו חכמים הכשר בינוני שהוא צריך לתשמיש אמצעי שלו דהיינו ברותחין ובכלי ראשון** א"נ משום דאגב דוחקא דסכינא בלע טפי החמירו עליו שלא להתירו בכלי שני והצריכו כלי ראשון". הרי שכתב שהוא כעין פשרה בין כ"ש לליבון[מג]. ולר"ן מובנים דברי הרמ"א והגר"ז, שאין דרך בכפות ומזלגות להשתמש באור בעצמו, ולכן ל"ש הכשר בינוני בכלי ראשון.

ח. וברשב"א שם בע"ז וברי"ן כתבו שע"י דוחקא נחשב כ"ר. וזה ג"כ מתיישב עם פסק הרמ"א והגר"ז. סוף דבר אף שיש מקום לסברא זו בראשונים, וזה תלוי בתירוצים השונים, מ"מ לכאורה הרמ"א פסק ששימוש שכיח ושהכלי לא מיוחד לכך חשיב מיעוט שימוש. וא"כ תיבות וחצובות אינו אלא מנהג.

ורק צריך לדון האם נפסקו שאר התירוצים, ונפק"מ במקרים שיש לפעמים שימוש באור, או שימוש מרובה בכלי שני האם יאסר.

♦

ה.

כמה הכרעות של העין יצחק

עיין בשו"ת עין יצחק לרי"א (יו"ד סימן י"ג) שכתב: "נשאלתי באחד שקנה טאצין [=מגשים] מצויירין בציור יפה מן אדון א' אם מותרין ע"י הגעלה דהא מבואר באו"ח סי' תנ"א סעי' כ"ד כלי עץ המצופים דינם ככ"ח ויש הפסד בזה והעלה כת"ר דמותרין בהגעלה וביקש ממני לחוות דעתי בזה.

א. תשובה בקצרה והוא דהא עיקר תשמיש הטאצין הוא להעמיד עליהם כוסות וכיוצא בו מן כלי שני ואף אם נשפך על הטאצין מן כ"ש אין לחוש וכמש"כ המג"א בסי' תמ"ז סעי' ג' ס"ק ט' דאם נשפך מן כ"ש על צונן אין להחמיר כלל וכו', ואי דניחוש שמא הניחו איזה דבר גוש על הטאץ וכו' ואף דהטאץ נאסר ע"י הנחת דבר גוש איסור רותחת עליו. עכ"ז אינו נאסר רק כדי קליפה משום דהא

מג). ומ"מ גם בזה נפק"מ לחומרא כאשר יש מיעוט גמור של אור ושל כ"ר שיאסר לפי הר"ן.

קיי"ל תתאה גבר ואדמיקר בלע כדי קליפה ומבואר במג"א סי' תס"ז בס"ק ל"ג דהא דאמרו אדמיקר לי' בלע אין זה רק חומרא בעלמא מדרבנן ע"ש. והובא בפרי מגדים ליו"ד במשבצות זהב סי' צ"א ס"ק ה' והביא כן בשם האו"ה כלל כ"ט דין ב' דקליפה בזה לא הוי אלא חומרא בעלמא מדרבנן. ועיין בפרמ"ג שם בס"ק ז' ובשפתי דעת שם ס"ק ח' ואכמ"ל.

ב. והנה לפי הסוברים דאזלינן בתר רוב תשמישו וכמבואר באו"ח סי' תנ"א סעי' ו' וסעי' כ"ה ודאי דאין לחוש בנ"ד **דהא בנ"ד הרוב תשמישן הוא ע"י כוסות וכיוצא בו. דהבאתי בשם המג"א דכתב דאף אם נשפך מן כ"ש עליהם אין בזה חשש איסור.** ואף להסוברים דלא אזלינן בתר רוב תשמישן כמבואר שם. עכ"ז בנ"ד גם אינהו יודו להיתירא דהא עיקר מה דיש להחמיר הוא מצד דשמא הניחו איזה דבר גוש רותחת או אפשר איזה כלי ראשון ונשפך עליו הנה זולת דז"א שכיחא הא האיסור בזה הוא רק מצד חומרא בעלמא מדרבנן וכמש"כ המג"א והאו"ה. ע"כ אין לחוש לזה כיון דאין זה רוב תשמישן וכ"ע מודו בזה דאזלינן בתר רוב תשמישן. וגם הא לא נולד הספק עד אחר דהוי אינו בני יומן דלא הוי רק גזירה מדרבנן מעיקרו וע"כ הדין נותן למיזל בכה"ג בתר רוב תשמישן וספק דרבנן לקולא. ועיין במקור חיים להגאון מליסא זצ"ל בסי' תנ"א ס"ק ה' מש"כ בשם תשובת מ"ע בטעם הסוברין דאזלינן בתר רוב תשמישו דזהו משום דאינו בני יומן הוי מדרבנן ע"ש. ואף הסוברין להחמיר דלא אזלינן בתר רוב תשמישו היינו היכא דיש חשש דאורייתא בעת שנבלע בהכלי. אבל בנ"ד דלא הוי רק חומרא בעלמא מדרבנן עיקר החשש בזה אין לנו להרבות במחלוקת ביניהם". עי"ש שהאריך עוד בזה.

ג. ויש כמה דברים חשובים בעין יצחק: א' שלא התיר את הטסין משום שאי אפשר להכשירן כמ"ש הבית מאיר וסיעתו. ב' שלא כתב שכיון שמשתמשים בהם ע"י הנחת כוסות עליהם, ודרך כלי לא בלע, א"כ הוי רוב תשמישו באופן שלא בולע, אלא דן רוב תשמיש ע"י השפיכות מהכלי, ואז הוי עירוי מכ"ש וכן הנחת גוש. ולכאורה מבואר שמה שדרכם להניח בכלי לא חשיב קבוע לרוב תשמיש. וכתבנו לעיל מזה שבדברי הגאון והפר"ח מפורש שיש ע"ז דין רוב תשמישו, ומ"מ מחמירים לאסור וא"כ יתכן שהחומרא אינו רק שהנהיגו להכשיר דברים מסוימים

אלא גם שלא לדון את רוב השימוש הזה וצ"ע. ונפק"מ לשיש, שאי אפשר לצרף את הדברים שמניחים בתוך כלים, אלא רק מה שנוגע בשיש עצמו. וא"כ רק לחם ופירות וירקות או בצק וכו'. ג' שאם יש צירוף של תתאי גבר ורק אדמיקר בלע אי"צ להחמיר רוב תשמישו וזו נפק"מ בהרבה פעמים שיש וכלים וכו'.

ד. ובחומרא ששימוש דרך כלים לא מצטרף, יש נידון במיקרוגל, שבדרך כלל האוכל לא נוגע בדפנות כלל ולפעמים ניתז. האם אפ"ל רוב תשמישו ואם נדון שתמיד יש זיעה במיקרוגל פשוט להתיר ע"י הכשר בזיעה, שהרי רוב תשמישו כך. וכך פסק בילקוט יוסף מועדים (שו"ת ס"ה) שנחשב רוב, והסכים עמו הגר"ע יוסף. אבל אם אין זיעה או שבדרך כלל אין יס"ב בזיעה, להנ"ל יהיה כמו שימוש דרך כלי ולא יצטרך לרוב תשמישו לחומרא[מד].

◆ ◆ ◆

מד). ועיין תשובות והנהגות (כרך ב סימן ריב) שאי אפשר להכשיר מיקרוגל, ע"פ האמור בסימן תנ"א ס"ק ל, שחררה משום שבולע ע"י זיעה צריך ליבון. שזה בליעה שלא ע"י משקה. אבל שם זה רק משום שהכיסוי חם מצד עצמו. והתשובות והנהגות כתב שגם במיקרוגל המציאות כן. ושוב כתב בסוגריים שמא הדפנות מתחממות רק ע"י האוכל. וכמובן לכל, חימום המיקרוגל מתרחש רק ע"י פגיעת הגלים במים שבתוך האוכל, ואין שום חימום ישירות לדפנות. וא"כ אין מקום לנידון זה. ופר"ח ופרמ"ג כתבו להדיא שהכשר זיעה הוא ע"י זיעה. וכמה פוסקים כתבו שעיקר התירוץ הוא שהחררה נוגעת בכיסוי ישירות ולא משום סברא זו, והארכנו בזה במקומו ואכמ"ל.